

LUMINA 2015

Revistă socială, culturală și științifică a românilor din Ungaria. Fondată de David Voniga, în 1894.

Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria

Redactor:
Elena Munteanu Csobai

Corectură:
Elena Rodica Colta

Coperta:
Lonovics László

Foto:
Claudiu Ștefan Condurache și fotografii de arhivă

Editor responsabil:
Maria Berényi

Publicație subvenționată de
Ministerul Resurselor Umane

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

ISSN 1215-6779

Manuila Siluan

Vestigii ortodoxe din colecția Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria

Pentru comunitatea ortodoxă românească care trăiește astăzi în Ungaria, ziua de 13 noiembrie, din Anul Mântuirii 2014, va rămâne înscrisă cu litere de aur, ca o zi de mare bucurie, cu caracter istoric, prin faptul că un vis de mai bine de două decenii al acestei comunități a prins viață, prin inaugurarea Expoziției Muzeale Permanente a Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria.

Expoziția, intitulată „*Vestigii ortodoxe din colecția Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria*” a fost inaugurată prin tăierea panglicii tricolore, românești și maghiare, de către Preasfințitul Părinte Siluan, Episcopul Eparhiei Ortodoxe Române din Ungaria și Chiriarhul locului, împreună cu Preasfințitul Părinte Sofronie, Episcopul Oradiei, Domnul Alexandru Victor Micula, Ambasadorul României la Budapesta, Domnul Gheorghe Șimonca, Deputat de origine română, pentru partea de sud a județului Bichiș (Dél-Békés) și Domnul Kovács József, Deputat de Giula, în Parlamentul de la Budapesta, precum și Domnul Fedor Tibor, Șef de secție la Departa-

mentul pentru Culte, din cadrul Ministerului Resurselor Umane, de la Budapesta.

La eveniment au mai participat preoții și reprezentanți ai tuturor Parohiilor care alcătuiesc Episcopia Ortodoxă Română din Ungaria, conducătorii instituțiilor românești din Ungaria și multe oficialități, dintre care îi menționăm pe Domnul Florin Trandafir Vasiloni, Consulul General al României la Giula, Domnul Ioan Fodoreanu, Consulul General al României la Seghedin, Domnul Petróczki Zoltán, Directorul General al Oficiului Guvernamental din Județul Bichiș (Békés), Domnul Aurel Chiriac, Directorul Muzeului „Țării Crișurilor” din Oradea, Domnul Andó György, Directorul Muzeului Județean „Munkácsy Mihály” din Bichișceaba (Békéscsaba), Domnul Tolnai Péter, Președintele Comisiei pentru Minorități și Culte din cadrul Consiliului Județean Bichiș (Békés), Doamna Maria Berényi, Directorul Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Doamna Ana Borbély, colaborator științific la Institutul de Lingvistică al Academiei Maghiare,

Preasfințitul Siluan, episcopul Eparhiei Ortodoxe Române, binecuvîntează oaspeții sosiți la inaugurarea expoziției

Doamna Nagy Márta, istoric de artă la Universitatea din Debrecen, Domnul Balogh Lajos, Consilier Local la Primăria orașului Giula, Pr. Marius Maghiaru, Președinte al Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria (UCRU) și Protopop de Budapesta, Domnul Tiberiu Iuhas, Președintele Autogovernării pe Țară a Românilor din Ungaria (AȚRU), Doamna Maria Gurzău Czeglédi, Directorul Liceului Românesc „Nicolae Bălcescu” din Giula, Domnul Ion Budai, fostul Director al aceluiași Liceu, Doamna Eva Iova Șimon, Directorul Săptămânalului „Foaia Românească”, Doamna Delia Covaci, Directorul-executiv și Redactorul-șef al Săptămânalului „Cronica”, Doamnele Elena Ciobai Munteanu și Emilia Martin, muzeografe în cadrul Muzeului Județean „Munkácsy Mihály” din Bichișceaba, jurnaliști ai Departamentului de știri al Televiziunii Trinitas TV și ai Ziarului Regional „Lumina”, din Timișoara, redactori ai emisiunii „Ecranul nostru” și ai emisiunii de radio, în limba română, ale Postului teritorial de radio și televiziune M1, din Seghedin (Szeged) și mulți credincioși.

După tăierea panglicii a fost săvârșită o slujbă de „Te Deum”, de către cei doi Ierarhi și alți clerici din cele două Eparhii, în semn de mulțumire adusă Bunului Dumnezeu

pentru această realizare de excepție din viața comunității, iar noua Expoziție Muzeală a Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria a fost consacrată prin ungere cu untdelemn și stropire cu apă sfințită, în fiecare dintre încăperile ei.

Cu acest prilej, Preasfințitul Părinte Episcop Siluan a subliniat însemnătatea cu totul specială a acestei zile, în care prin realizarea și inaugurarea Expoziției Muzeale se dovedește în primul rând vechimea, dar și valorile importante ale acestei comunități, care dorește să își afirme astfel trecutul și să își arate, în același timp, apartenența ei ființială la Biserica Ortodoxă Română și la Neamul Românesc, chiar dacă ea a știut întotdeauna să respecte și să iubească și specificul Țării și al meleagurilor în care i-a fost dat să trăiască de-a lungul veacurilor.

Vechimea în istorie a comunității românești din Ungaria este remarcabilă, după cum rezultă și din unele dovezi concrete, precum este menționarea documentară, în cărțile de istorie bisericească, a Mitropolitului Sofronie al cetăților Lipovei și Giulei, din anul 1651.

Majoritatea bisericilor actuale de zid, din cele 19 Parohii Ortodoxe Românești care alcătuiau altădată Vicariatul Ortodox Român din Ungaria, iar din anul 1999 cele 21 de Parohii

Preasfințitul Siluan și Preasfințitul Sofronie la sfințirea sălilor de expoziție

Cuvântul de deschidere al Preasfințitului Siluan la inaugurarea expoziției

ale Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria, au câte două sau trei sute de ani vechime și ele au fost construite adesea pe locul unor biserici mai vechi, din lemn sau din pământ și au fost înzestrate de preoții și credincioșii lor cu toate cele necesare cultului, obiecte cu valoare istorică, dar și simbolică de mare preț, care din anul 1989 au început să fie adunate la sediul din Giula al Vicariatului și să constituie Colecția Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria. Colecția a fost realizată în principal prin obiectele adunate de la Parohiile menționate (Giula I sau Orașul Mare Românesc, Giula II sau Orașul Mic Românesc, Budapesta, Aletea, Apateu, Bătania, Bichiș, Bichișceaba, Cenadul Unguresc, Chitighaz, Ciorvaș, Crâstor, Darvaș, Jaca, Micherechi, Peterd, Otlaca Pustă, Săcal și Veherd), vreme de doi ani (1989–1991), iar în spatele ei se ascunde foarte multă muncă și preocupare, depuse în principal de doi dintre membrii de seamă ai acestei comunități și anume Doamnele Elena Ciobai Munteanu și Emilia Martin, care și-au dedicat întreaga lor viață muzeografiei.

Adunarea obiectelor bisericești la Giula a fost precedată de organizarea unor tabere de muzeografie, care au început în anul 1975 la Bătania și au cunoscut 25 de ediții, în timpul

căroră cele două muzeografe și alți specialiști de la Muzeul Județean „Munkácsy Mihály” din Bichișceaba, dar și mai mulți studenți, au desfășurat o intensă activitate de cercetare, identificare și colectare a acestor obiecte valoroase de la Parohii, care a continuat și ulterior, în mod sporadic, până în ziua de astăzi.

Colecția cuprinde piese bisericești împărțite în patru domenii: *obiecte de cult, folosite la sfintele slujbe*, precum cruci, cădelnițe, litiere, sfeșnice, potire, discuri, epitafuri, etc, *icoane pe sticlă și lemn*, de diferite tipuri, *cărți vechi de cult*, între care se numără Cazania lui Varlaam, tipărită la Iași în anul 1643 și care provine de la Parohia Săcal (Körösszakál), sau Liturghierul tipărit la Târgoviște în anul 1713, pe cheltuiala Sfântului Mitropolit Antim Ivi-reanul al Ungrovlahiei, aparținând Parohiei Crâstor (Sarkadkeresztúr) și *textile bisericești*, ca de pildă veșminte preoțești, stihare din pânză, prapuri, acoperăminte pentru Sfintele Vase, ș.a., dar și fondul arhivistic constituit din numeroase documente adunate de la diferite Parohii, cum sunt matricolele botezaților, ale cununilor și înmormântărilor, protocoalele ședințelor eparhiale și alte documente.

Obiectele adunate, inventariate, studiate și prelucrate cu multă grijă de cele două muzeografe, iar multe dintre ele restaurate

Elena Csobai și Emilia Martin după acordarea diplomei și medaliei omagiale a „Sfinților Martiri Brâncoveni”

în ateliere de specialitate de la Budapesta, Bichișceaba sau Giula, au fost expuse pentru prima dată în anul 1997 în sala „Dürer”, din Giula, iar ulterior și în alte părți (la Institutul Cultural Român din Budapesta, la Liceul

Românesc „Nicolae Bălcescu” din Giula, la Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria sau la Centrul de Documentare și Informare al Autogovernării pe Țară a Românilor din Ungaria, ambele cu sediul la Giula) și au

fost prezentate în mod științific într-o carte numită *„Vestigiile Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria – A Magyarországi Román Ortodox Egyház kincsei”*, apărută în format bilingv, în română și maghiară, în două ediții, în 1999 și 2013.

Dar dorința arzătoare a întregii comunități ortodoxe române din Ungaria a fost aceea de a avea un muzeu sau o colecție în care aceste obiecte să fie expuse permanent, iar această năzuință s-a concretizat în mod deplin prin inaugurarea, în data de 13 noiembrie 2014, a Expoziției Muzeale, amenajate potrivit concepției și sub îndrumarea directă a unor specialiști, precum Doamna Lenkefi Réka, designer din Bichișceaba, dar și a celor două muzeografe menționate anterior, care au urmărit fiecare etapă importantă din timpul realizării expoziției.

În semn de prețuire și de apreciere pentru toată munca depusă, dar și pentru interesul și preocuparea arătate constant față de valorile spirituale și culturale ale comunității românești din Ungaria, din care fac parte, Preasfințitul Părinte Episcop Siluan a solicitat Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române și a conferit celor două muzeografe, Emilia Martin și Elena Ciobai Munteanu, Diploma și medalia omagială a „Sfinților Martiri Brâncoveni”.

De asemenea, Expoziția Muzeală permanentă a Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria a fost așezată de către Ierarh sub oblăduirea Sfinților Martiri Brâncoveni, în Anul comemorativ care le-a fost dedicat lor, în Patriarhia Română, la împlinirea a 300 de ani de la data când Sfântul Domnitor Martir Constantin Brâncoveanu, dimpreună cu cei patru fii ai săi, Constantin, Ștefan, Radu și Matei și cu sfetnicul și ginerele său Ianache își jertfeau viața la Constantinopol pentru apărarea credinței străbune dreptmăritoare.

Un cuvânt de prețuire și de binecuvântare a fost rostit apoi și de către Preasfințitul Părinte Sofronie, Episcopul Oradiei și cel dintâi Chiriarh al Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria, care, la rândul său, a apreciat foarte mult realizarea acestei Expoziții Muzeale, pe care a numit-o un diamant de mare preț scos acum la lumină și o comoară nestemată așezată în cununa Maicii Domnului, prin care se aduce prinos de cinstire memoriei vrednicilor înaintași ai comunității ortodoxe românești din Ungaria, care au adunat cu sfințenie și multă scumpătate toate aceste odoare, care sunt icoanele în fața cărora s-au rugat sau potirele din care s-au împărtășit cu Sfintele și Preacuratele Taine ale Mântuitorului nostru Iisus Hristos.

Cuvânt de apreciere din partea Autorităților

Centrale de Stat și în special din partea Domnului Soltész Miklós, Secretar de Stat, Responsabil pentru Relațiile cu Bisericele, Minoritățile și Societatea Civilă, a fost rostit și de către Domnul Fedor Tibor, Șef de secție la Departamentul pentru Culte din cadrul Ministerului Resurselor Umane, de la Budapesta, care a arătat interesul, preocuparea și sprijinul pe care Statul Ungar le oferă diferitelor muzee din această țară, la care iată că se adaugă unul, deosebit de valoros pentru comunitatea românească din Ungaria, dar și pentru afirmarea și întărirea legăturilor dintre cele două State, Român și Ungar.

Preasfințitul Părinte Episcop Siluan a mulțumit Statului Ungar și în special Domnului Latorcai Csaba, care în prezent îndeplinește funcția de Subsecretar de Stat, Responsabil pentru problemele de asistență socială, în cadrul Ministerului Resurselor Umane, Subsecretariatul de Stat pentru Administrație, iar la vremea realizării Expoziției Muzeale a Episcopiei a fost Responsabil pentru Minorități și Societatea Civilă, Domnului Parlamentar Gheorghe Șimonca, membru al comunității românești din Ungaria și susținător fervent al proiectului, precum și Domnului Paulik Antal, Șef de secție la Departamentul pentru Minorități, al Ministerului Resurselor Umane de la Budapesta. Mulțumiri, au fost aduse, de asemenea, Părintelui Arhimandrit Calinic Covaci, Consilierul Administrativ-Bisericesc al Episcopiei, Părintelui Teodor Marc, Consilierul Economic, Doamnei Maria Bordás Hegedusné, Contabila Episcopiei, Doamnelor Emilia Martin și Elena Ciobai, Domnului Horvát Krisztián și Doamnei Péntek Katalin, care au fost persoanele implicate, în diferite feluri, în realizarea acestui proiect deosebit de important al Episcopiei și al comunității românești din Ungaria.

Pentru realizarea Expoziției Muzeale, Statul Ungar a oferit Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria suma de 42.700.000 Forinți, din care la Sărbătoarea Bunevestiri din anul 2014 (în 25 martie), a fost achiziționat imobilul ce adăpostește muzeul, iar ulterior, în vara aceluiași an, au fost efectuate toate lucrările necesare pentru amenajarea lui, de către diferite firme specializate, în urma încheierii unor contracte de execuție și potrivit îndrumărilor unor specialiști în domeniu, după cum am precizat și mai înainte.

Cuvântul de inaugurare al Expoziției

Muzeale a fost rostit de către Domnul Aurel Chiriac, Directorul Muzeului Țării Crișurilor, din Oradea, care a prezentat informațiile privitoare la exponatele din colecție și la istoricul realizării ei și a desemnat acest demers drept evenimentul major al anului 2014, în special pentru comunitatea românească din Ungaria, dar și pentru ceea ce reprezintă circuitul muzeal și valorile lui pentru toți iubitorii acestora, din Ungaria și România.

Expoziția a fost realizată pe o suprafață de aproximativ 100 m², în mai multe încăperi. Vizitatorul este întâmpinat încă de la intrare de o inscripție cuprinzând numele Expoziției, de un cuvânt introductiv, scris în limbile română, maghiară și engleză, de o hartă cu județele și localitățile din Estul Ungariei, dar și din Budapesta, care cuprind Parohii Ortodoxe Românești, dar și de planșee cu iconostasele tuturor acestor biserici, de patru săli cu diferite exponate, din toate categoriile prezentate în cadrul Colecției Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria (obiecte de cult, veșminte și textile bisericesti, acoperăminte de Sfinte Vase, Antimise, Epitafuri și prapuri, icoane pe lemn, pe pânză și pe sticlă, pergamente, pomelnice și alte însemnări), așezate într-un mod inspirat și simbolic, astfel încât o vizită completă a Expoziției, într-o anumită ordine, nu doar că oferă o privire de ansamblu asupra valorilor inestimabile acumulate de-a lungul vremii de bunii credincioși ortodocși români din Ungaria, dar îl și introduce pe vizitator în diferite domenii ale lumii minunate a credinței (biblic, teologic, estetic, practic, artistic și liturgic).

La final, toți cei prezenți la eveniment au putut admira piesele expuse în cadrul Expoziției Muzeale permanente a Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria și au fost invitați la o recepție care a avut loc la Centrul Cultural Român, de la Liceul Românesc „Nicolae Bălcescu”, din Giula.

Bunul Dumnezeu să ajute ca și în felul acesta, prin intermediul Expoziției Muzeale permanente realizate, trecutul glorios, dar și prezentul încărcat de speranță al comunității ortodoxe românești din Ungaria, să poată fi afirmat și promovat, spre slava Sa și spre bucuria și folosul generațiilor viitoare!

† Siluan
Episcopul Eparhiei Ortodoxe Române
din Ungaria

Aurel Chiriac

Cuvânt rostit la vernisajul expoziției

»Adună Adevăr și nu-l Vinde«

Există momente în viața unei comunități care în esență par a nu avea nimic spectaculos în ele. Dezvelirea unei statui, inaugurarea unui muzeu, sfințirea unei biserici. Cu toate acestea, fiecare moment de acest gen se înscrie într-un orizont mai cuprinzător și mai semnificativ. Construiesc, de fapt, un *corp spiritual de a exista în lume*. Se transcend ele însele și se transformă în adevărata istorie a comunității respective. Amintesc de istorie, fac istorie și pregătesc istoria viitoare. Asigură, în mare măsură, *consecvența identitară*. O afirmă. În complexitatea polifonică a lumii asemenea fericite momente te ajută să-ți auzi, limpede, propria melodie. În cazul unei comunități – propria identitate. Deschiderea acestui muzeu e – tocmai de aceea – mult mai mult decât pare. E felul în care românii ortodocși din Ungaria au înțeles să-și păstreze și să transmită mai departe tonalitatea specifică propriei identități naționale, culturale și religioase. O cale de a refuza să se lase confiscați

de cotidian, cu multele lui false probleme, pentru a-și asigura, lor și comunității, un viitor netrucat.

Nu poți avea viitor fără a face în permanență apel la memorie. Atunci când nu știi de unde vii, atunci când n-ai reperele propriei ființe – umane sau comunitare –, atunci când nu te recunoști privind în trecut, viitorul devine incert și anesteziant. Fără contur și steril. Gestul de azi al actualei generații de români de pe aceste meleaguri este tocmai de aceea unul extraordinar. Nu doar pentru cei aflați aici, ci pentru toți cei care în viitor vor trece sau se vor naște aici. Ne aflăm într-un centru important al comunității românești din Ungaria, Jula. Inaugurăm de fapt nu un muzeu ci o *tonalitate afectivă și identitară*. Un rezervor de memorie și de relief interior al tuturor celor care mai gândesc și simt românește. Într-o Europă care, firește, tinde să-și liberalizeze granițele, gestul celor de azi demonstrează cum poți să faci acest lucru

La stânga Preasfințitul Siluan, la mijloc Aurel Chiriac, directorul Muzeului Țării Crișurilor din Oradea, la vernisarea expoziției, la dreapta părintele Aurel Becan

păstrându-ți totuși bornele de hotar ale propriei conștiințe. Felul în care poți accepta *diferența* rămânând – încă o dată, ca individ și comunitate – tu însuși. Cu propria limbă, cu propria credință, cu propriile tradiții, cu tot ceea ce pînă la capăt te face liber în întâlnirea cu ceilalți. Știind cine ești tu, ca român, vei înțelege, fără semne de întrebare, fără îndoieli și fără a-i respinge și cine sunt cei din jurul tău, deși gîndesc într-o altă limbă, cu toate că au o altă religie, chiar dacă se revendică de la alte tradiții.

În același timp, gestul mirabil al generației de azi, de fapt al tuturor celor care au trudit în a desăvârși un ideal de mult visat –, gest care ne-a făcut să ne adunăm aici, e și un mod de a respinge *teama* de a-ți recunoaște apartenența la comunitatea românească. Nu e doar un mod de a păstra trecutul, ci și un mod de a recunoaște trecutul în acest prezent de început de mileniu. De a-ți afirma limba, credința, rostul tău în lume. De a nu te simți rătăcit într-o lume a tuturor rătăcirilor posibile. Una dintre pildele lui Solomon spune: „Adună adevăr și nu-l vinde, înțelepciune și învățătură și bună chibzuință”. Tocmai acest lucru îl facem noi astăzi: *adunăm adevăr*. Toate obiectele din jurul nostru – care aparțin

colecției Episcopiei Ortodoxe a Românilor din Ungaria – reprezintă fragmente de adevăr. Icoanele pe lemn, sticlă și pânză trăirea într-o credință ortodoxă, cărțile vechi de cult, unitatea românilor, în cultură și limbă deopotrivă, mai cu seamă, textilele cu funcție în cult, respectul tradiției într-un domeniu de creație cu rost de personalizare a slujitorilor bisericii Răsăritului. Doar adunînd aceste adevăruri o comunitate poate supraviețui. Iar adevărul acestor obiecte va trece, în viitor, și în sufletul celor care se vor naște în limba română, vor gîndi în limba română, vor simți în limba română. Rolul pentru viitorime al acestui locaș este mai important, mai semnificativ decît pentru cei de azi. *Neînțîndu-și adevărul*, limba, credința, cei de azi *știu* cine sunt. Esențial e ca și cei ce vin să-și cunoască adevărata geografie sufletească. Întîlnim și moduri agresive, brutale de încercare de păstrare a identității. Acestea sunt cele care dau mai marile ori mai micile dezastre. Dar iată unul firesc de a face acest lucru. De a ne ține acolo unde suntem, cu toate ale noastre, și fără a nega nimic din adevărul celor care nu sunt ca noi. E un mod delicat de a intra permanent în lume, cu fiecare generație de români pe care nu avem dreptul de-a le lăsa să

devină doar niște *fantome ale propriei identități*. Nu avem căderea morală de ai lăsa pe cei care ne vor urma să rămână înghețați, încremeniți într-o realitate existențială în care să nu-și cunoască propriile reperi naționale. Salut din

suflet încă o dată această inițiativă născută din conștiința faptului că memoria e fundamentul oricărui viitor dar și din convingerea că, întotdeauna, toți plîngem, rîdem și visăm în limba și în credința în care ne-am născut.

Maria Berényi

Expoziția permanentă „Vestigii ortodoxe” din Colecția Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria

(Giula, str. Kurucz nr. 11.)

Cu cât un oraș sau o țară progresează în viața intelectuală, cu atât simte îndată trebuința de un muzeu și de o bibliotecă, pentru că este în natura omului de a voi să cunoască punctul său de plecare și punctul său de popas. (Grigore Tocilescu)

Expoziția permanentă care prezintă o parte a vestigiilor ortodoxe române din Ungaria a fost deschisă în ziua de 13 noiembrie 2014. Aceasta zi a fost una memorabilă pentru comunitatea românească din Ungaria. Expoziția îndeplinește o dorință și un vis de aproape două decenii al comunității noastre. Parohiile ortodoxe române au păstrat adevărate comori de artă și documente de arhivă din perioada secolelor XVII–XX. Valoarea exponatelor este unică și constă atât în rolul lor istoric și cultic,

cât și în realizarea lor artistică. Piese de artă bisericească, obiectele vechi de cult, icoanele pe sticlă, lemn și pânză, cărțile vechi de cult și veșmintele folosite la Sfintele Liturghii și alte sfinte slujbe, alcătuiesc tezaurul istoric, cultural bisericesc al comunităților ortodoxe românești din Ungaria, adunate și puse acum la loc de cinste.

Ținem să mulțumim cercetătoarelor și muzeografelelor *Elena Csobai* și *Emilia Martin* pentru munca și devotamentul depus pentru realizarea așezămîntului muzeal bisericesc, una din cele mai importante ctitorii instituționale ale comunității românești din Ungaria.

Elaborarea unei expoziții, ca și cea de față, este rezultatul unei munci îndelungate și anevoioase de culegere a informațiilor din

diverse surse, ceea ce presupune pasiune și perseverență. Expoziția oferă vizitatorului o colecție impresionantă de icoane bisericești, de icoane pictate pe lemn vechi de aproape 300 de ani, de țesături și broderii liturgice dar și documente importante din istoria ortodoxismului românesc din Ungaria.

La începutul anilor 1980, la inițiativa Uniunii Românilor din Ungaria, Ministerul Culturii a sprijinit ideea înființării unei colecții bisericești și implicit a depozitării ei în condiții corespunzătoare, accentuând necesitatea ca piesele să fie inventariate după criterii muzeografice și arhivistice.

Conducătorii, preoții, slujitorii și credincioșii bisericii au căzut de acord că tezaurizarea acestor valori este strict necesară, deoarece piesele de artă, cărțile vechi de cult și documentele parohiilor se găseau într-o stare dezastruoasă, datorită condițiilor improprie de păstrare și depozitare pînă în prima jumătate a secolului al XX-lea. Timp de mai bine de două decenii au lucrat în acest scop cercetătoarele sus menționate. O parte din patrimoniu a fost prezentat în volumul

intitulat *Vestigiile Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria*, apărut în două limbi, română și maghiară, și care a cunoscut două ediții tipărite, în anul 1999 și în 2013.

Oricît de departe ai ajunge, cînd e să-ți judeci rosturile, te întorci de unde ai plecat. Străbatem multe drumuri prin lumea mare, dar gîndul ne zboară fără încetare spre locul unde ne-am născut și ne-am botezat. Realizarea acestei expoziții este un proiect pe care l-am purtat în suflet o perioadă de cîțiva ani, iar realizarea acesteia reprezintă pentru noi un motiv de bucurie, ne dă un sentiment de împlinire a unei datorii morale față de oamenii din rîndul cărora ne-am ridicat, față de locurile natale, față de bisericile noastre ridicate de înaintații noștri. Această expoziție vrea să fie un „memorial” a identității noastre național-bisericești. Aceste piese, vestminte și obiecte expuse prezintă tezaurul ortodox românesc din Ungaria. Acest fond poate dovedi că ființa noastră națională nu a reieșit prin simple jocuri și împrejurări ale istoriei.

Trăim în plină defînire politică și culturală

a Europei. Asemenea și minoritățile își caută locul și rostul lor în aceste vremuri deloc obișnuite. Încearcă fiecare națiune, naționalitate să se mențină, să-și păstreze identitatea, religia și limba.

Valorile istorice, bisericesti, identitare sînt cele pe care le-am creat în mersul nostru prin istorie din cele mai vechi timpuri și care ne reprezintă în prezent și pînă în posteritate. Paralel cu procesul deja obiectiv de globalizare și de uniformizare a lumii, avem datoria de a ne focaliza atenția și acțiunea asupra consolidării elementelor perene, a valorilor identitare.

Într-un timp în care au loc rapide și adînci prefaceri în peisajul etnic-cultural, în care satele își pierd definitiv aspectul arhaic, expoziția de față, conservă patrimoniul bisericesc și cultural, încearcă să salveze de la uitare frumoasele piese bisericesti adunate de la parohiile ortodoxe românești, care oferă mai ales tinerilor posibilitatea să-și cunoască comorile adunate cu multă trudă și sudoare de strămoșii lor. Fiecare icoană și obiect liturgic are amintiri de depănat, povețe de dat, suflete de îndreptat.

Muzeul eparhial trebuie văzut măcar o dată de fiecare român din Ungaria că acolo este expusă o parte importantă a istoriei noastre religioase, e o mărturie a vechimii credinței ortodoxe și a românismului pe aceste meleaguri.

Ar fi bine ca acest muzeu să fie gazda primitoare a multor acțiuni școlare, acțiuni întreprinse de asociațiile culturale românești, a întîlnirilor reprezentanților comunității românești, fiind o instituție ce teaurizează

valori inestimabile ale istoriei naționale, ale vieții religioase. E un patrimoniu cultural-artistic ce cuprinde vechi icoane pictate pe lemn și sticlă, obiecte de cult, manuscrise și carte veche românească, obiecte și documente legate de istoria românilor din Ungaria. Este comoara de artă și istorie românească, care merită văzută și admirată de călătorii români și străini.

Spațiile expoziționale în care se află toate aceste minunate „capodopere” sînt astfel amenajate încît oferă posibilitatea vizitatorului să le contemple în voie, să zăbovească în fața fiecărui exponat pentru a înțelege atmosfera timpului în care au fost create, și nu în ultimul rînd, să poată participa la o „lecție” de autentică spiritualitate creștin-ortodoxă specifică românilor din Ungaria. A cunoaște trecutul, a-l face prezent celor de azi, mai ales celor ce se recunosc fii ai bunilor înaintași, reprezintă o mare șansă pentru un viitor fericit al celor ce privesc înainte, conștienți de menirea lor ca moștenitori responsabili. Identitatea spirituală a unui popor se măsoară în iubirea și abnegația, jertfa și biruința oamenilor din care el este alcătuit. Dar, mai cu seamă, în cinstirea istoriei și al înaintașilor.

Acest lăcaș muzeal consemnează tot ce este istorie, cultură, artă a unui spațiu, și credem că e bine să ne protejăm trecutul, să știm cine am fost și ce a fost înaintea noastră, să avem grijă de trecut, să nu-l lăsăm să se risipească. Cărțile, expozițiile sînt pietricelele care compun mozaicul istoriei. Patrimoniul nostru spiritual și material trebuie memorat, transmis urmașilor, acesta fiind o atestare a comunității noastre pe aceste locuri, și nu numai.

*Secvențe din expoziția permanentă
„Vestigii Ortodoxe” din colecția
Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria*

*Maica Domnului cu Pruncul Dumnezeu, secolul al III-lea
Istoria și simbolica, nr. 1, 2019, p. 112
Mother of God with the Child, nr. 1, 2019*

Diptych (pomelnical) arhiereilor (1479 - 1903)
 Az ortodox egyház főpapjainak névsora (1479 - 1903)
 Ierarchi s diptich (1479 - 1903)

Maria Berényi

Revista Familia la 150 de ani de la apariție. Semnificații culturale și identitare

Anul 2015 este un an jubiliar pentru revista „Familia”. Se împlinesc 150 de ani de la prima apariție a ei, la Pesta, în 5 iunie 1865, din inițiativa foarte tânărului Iosif Vulcan, la numai 24 de ani ai săi.

Începuturile presei românești din Ungaria și Transilvania sînt legate de trezirea conștiinței naționale a poporului român, de eforturile depuse de intelectualitatea română, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, pentru afirmarea prin cultură a idealurilor naționale. Mijlocul cel mai potrivit de dezmoțire a sentimentelor și de trezire la viața națională și spirituală proprie l-a constituit cultivarea limbii și științei, îndeosebi a filologiei și istoriografiei.

Un punct distinct, pe harta culturală a românilor din secolul al XIX-lea, l-a reprezentat orașul Budapesta. Cărțile de referință pentru istoria modernă a românilor, ziarele și revistele de prestigiu apărute aici, societățile culturale și formarea universitară a mii de intelectuali români, în instituțiile de învățămînt superior din Budapesta, subliniază locul orașului de pe Dunăre în afirmarea culturii românești în epoca modernă.

La începutul secolului al XIX-lea, Budapesta era un însemnat centru economic. Intensa viață comercială, caracteristică atunci oricărui oraș așezat pe artera de tranzit a Dunării, făcea ca pe lîngă maghiari și germani, capitala Ungariei să atragă o mulțime de coloniști: greci, macedoromâni, sîrbi ș.a. Poliglotismul a favorizat dezvoltarea unei multiculturalități și cum Buda (în 1777) și apoi Pesta (începînd cu 1784) au fost înzestrate cu o universitate de renume, cu tipografii și biblioteci bogate, ea a devenit și un puternic centru cultural cosmopolit, cu o viață intelectuală vie.

Trebuie constatat, că în capitala Ungariei s-a păstrat și dezvoltat o spiritualitate românească meritorie. Încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, la Pesta este atestată o vie activitate culturală românească, mai întîi sub formă religioasă, apoi, treptat, cu un ton mai pronunțat național. Baza materială pentru susținerea culturii românești din capitala Ungariei, timp îndelungat a constituit-o colonia macedoromână de aici. Suflul puternicului curent cultu-

ral românesc a pornit de la activitatea Tipografiei Universității din Buda, prin cunoscuții săi cenzeni, corifei ai Școlii Ardelene. Studenții și intelectualii români din capitala Ungariei și-au constituit asociațiile lor culturale, au publicat în diferite reviste și periodice, au activat pentru un teatru român în Transilvania și Ungaria. Foarte multe personalități ilustre ale culturii românești au studiat și activat aici, contribuind la păstrarea limbii și identității, la cristalizarea comunității românești, care era risipită în această metropolă. Comunitatea românească din Budapesta a reușit în secolul al XIX-lea, în contextul evenimentelor ce au afectat și schimbat întregul continent, nu numai să-și facă cunoscută și respectată prezența în viața urbei, ci și să-și afirme propria spiritualitate. Trebuie, desigur, să avem în permanență în vedere faptul că ceea ce acești oameni luminați au inițiat, realizat și finalizat, stă sub semnul vrerii și puterii lor cît și al posibilităților îngăduite de alții.¹

Alături de școli și asociațiile politico-culturale, presa a reprezentat, încă de la începuturile sale, o sursă de mare valoare.

Eforturile legate de începuturile presei românești nu au fost nici mai timpurii, nici mai tîrzii decît ale celorlalte popoare din sud-estul Europei. Apariția presei a fost strîns legată de mai mulți factori. E firesc că țările cu puternice tradiții culturale, editoriale să fie și cele dintîi care și-au creat și primele publicații permanente.

Cronologic, Zaharia Carcalechi scoate, în anul 1821, la Buda, *Biblioteca Românească*, prima publicație periodică românească din Transilvania și Ungaria. Acest periodic, asemănător magazinelor din epocă, releva o imagine specifică presei, ce se tipărea sub semnul imperativelor luminării, cu orizontul enciclopedist al acestora.

Apoi, din anul 1848, în capitala Ungariei, au apărut o sumedenie de reviste, ziare politice, literare, culturale, „poporale”, economice, satirice românești. Publicațiile din secolul al

XIX-lea și începutul secolului XX, cunoscute pînă la aceasta dată, indiferent de durata apariției, au acoperit întreaga gamă a periodiceilor. Astfel găsim periodice cu profil politic (22), satiric (8), social-cultural (6) religios (5), oficial (4), didactic (4), literar (3), turistic (1). Dacă generația de la 1848 și-a revendicat drepturile și pe cale insurecțională, armată, generația, care a urmat pactului dualist, a avut ca singură armă eficientă presa. În fruntea fiecărui periodic s-au aflat personalități cu o bogată activitate politică, culturală sau economică. În continuare, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Budapesta a dispus de o presă activă, care a avut o arie largă de acțiune în comunitatea românească din Ungaria și Transilvania: politică, social-economică, culturală și literară. În această perioadă au apărut aici 52 de foi și reviste românești, ca: *Albina*, *Concordia*, *Federațiunea*, *Familia*, *Luceafărul*, etc. Presa a modelat conștiința publică românească în spiritul valorilor culturii românești și al marilor aspirații de libertate și unitate națională. Influența presei din capitala Ungariei asupra spiritului public românesc a avut un rol educativ imens prin formarea unor curente de opinii culturale sau politice. Funcția național-culturală a presei românești din Budapesta a dobîndit aspecte particulare de la un organ de presă la altul, în funcție de timp și de conjunctura politică.

Apărută ca expresie a unor nevoi imperi-

oase culturale și politice, presa s-a preocupat, de la începuturile sale, să înfățișeze, în mod veridic, fresca evoluției sociale, reflectînd, în mod fidel, aspirațiile și realitățile epocii, mentalitatea și sensibilitatea societății din perioada respectivă, tendințele, direcțiile de dezvoltare și nivelul atins de cultura, care i-a dat viață și pe care o reprezenta în capitala ungară. Este un merit și un titlu de noblete al presei românești de aici, în întregul ei, de a fi fost ilustrată de numele celor mai înaintate personalități din diferite vremuri. Examinarea evoluției presei românești relevă că în fruntea ziarelor și revistelor, ca fondatori sau redactori, au stat cei mai înfocați militanți pentru drepturile culturale, naționale și politice ale românilor. De multe ori gazetarul s-a identificat cu luptătorul politico-cultural. În fruntea gazetelor s-au aflat elitele spiritualității românești, cei mai de seamă cărturari și literați, ca: *Iosif Vulcan*, *Alexandru Roman*, *Vincentiu Babeș*, *Octavian Goga*, s.a.

Privind situația presei deceniului șapte, ea ne înfățișează, față de anii precedenți, un răstimp de înflorire, ce constă în apariția mai multor ziare și reviste, cu un rol cultural-literar evident, în ciuda greutăților materiale și a represaliilor politice suferite din partea regimului dualist.

Putem spune că „în acest cadru social-istoric și cu forțele literare de care dispunea provincia [Transilvania și Ungaria, n.n.], viața literară a fost dominată multă vreme de culturalism și de tendințe iluministe. Mesianismul înnăscut și spiritul pedagogic al provinciei a făcut ca și literatura să capete trăsăturile unei arte militante, traducînd în termeni literari un program social și național de primă necesitate. După cărturarii ardeleni, emanciparea prin cultură trebuia să pornească mai întîi de la emanciparea limbii, de la fixarea normelor și regulilor ei, de la instituirea unei limbi naționale unitare. Din aceasta cauză discuțiile filologice, cu caracter lingvistic, au dominat multă vreme peisajul publicistic transilvănean, care a devenit cîmpul de confruntare a ideilor filologice de peste munți cu ideile latiniste ale școlii etimologice transilvănene, reprezentată de Cipariu și adepții săi.

În altă ordine de idei, viața literară transilvăneană a cunoscut de timpuriu contactul viu și sănătos cu literatura populară.”² În acest climat filologic, în a doua jumătate al secolului al XIX-lea au apărut la Budapesta binecunoscutele reviste cultural-literare: *Aurora română*, *Familia*, *Șezătoarea* și *Luceafărul*.

Fondarea revistei „Familia”

Intenția lui *Iosif Vulcan*³ de a edita o revistă culturală și literară proprie datează de la începutul activității sale gazetărești. O astfel de realizare din domeniul culturii și literaturii pretindea, în condiții specifice ale românilor din Ungaria, o pregătire temeinică pentru a

i se așeza o bază trainică, cu atât mai mult cu cât primele încercări de a fonda periodice au eșuat. Vulcan a trecut la realizarea idealului mărturisit în mai multe articole numai după ce a creat toate condițiile și după ce a dobândit, între anii 1859–1865 o oarecare experiență în domeniul ziaristicii. În 5 aprilie 1865, la vârsta de 24 de ani, Iosif Vulcan s-a adresat

Numeru de proba.

Foia enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni.

<p>Pest'a 1865</p> <p>1/12 Matu 1865</p>	<p>Est în fiecare luna de trei ori marea în 5. 10 și 25, după c. v. conținându-se două volume.</p> <p>Pretulu pentru Austria pe Jan.—Sept. 2 fl. — pe Jan.—Dec. 3 fl. 50 c.</p> <p>Pentru Romani pe Jan.—Dec. una galben.</p>	<p>Cancelari a redactionei Strata lui Leopoldu Nr. 18.</p> <p>unde sunt a se adresa manuscritele și basile de prenumeratiune.</p> <p>Epistolele adresate nu se primescu și aparile anonime nu se publica.</p>	<p>I anuale.</p>
--	---	--	------------------------------------

NICOLAU ZSIGA.

Inflorirea, stin'a și nemorirea cutarei națiuni atârna de la cultura ei. Națiunea fără cultura nu pôte reziste valurilor amalgamatoare a le timpurilor ei pieri de pe fati'a pământului ca-si florea batuta de vantulu tîmnei și istoricii nu voru însemna despre dens'a nimica remarcabilu.

Deci barbati carii se lupta din tôte pôtările pentru dezvoltarea și latirea culturii mērita recunoștința, stin'a și devotamentu din partea toturora conaționalișoru și lauda din partea toturora omenișoru culti.

Noi Romani, lauda

Nicolau Zsiga.

Domnului, inca ne pötenu mândri cu căti va barbati devotati pentru causele nōstre nationale, barbati carii aduceu sacrificiile pe altarișulu matnei nōstre comune și pentru înfiorarea culturii nationale. Onore loru!

Națiunea romana numera intr'acesti barbati ai sei și pe domnulu Nicolau Zsiga: deci noi credem a face o surprindere placuta cētiritorulu nōstri, comemorandu în orulu anului alușu nōstru, fundate pentru dezvoltarea și latirea culturii nationale, portretulu acestui barbati lăna meritatu.

Dna Nicolau Zsiga

Locotenenței din Buda cu cererea de publicare a unei reviste literare, ce avea să poarte numele de *Familia*.

Titlul revistei lui Vulcan – așa cum reiese și din articolul program, formulat într-un stil atrăgător, simulând o conversație cu cititorii, a avut o dublă semnificație: năzuința de a se adresa fiecărei familii românești în parte și „familiei” mai mari, de fapt întregii națiuni, pe de altă parte. E de înțeles, că o revistă concepută în acest sens și care lua în considerare stadiul de dezvoltare a vieții sociale și culturale a românilor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu se putea angaja doar la propagarea vreunui curent literar sau ideal pur estetic.

În ceea ce privește programul, acesta a fost cât se poate de limpede, un program nu pur literar, ci social, atotcuprinzător, care conținea atât scopurile culturale urmărite cât și motivele care l-au îndemnat să editeze revista *Familia*. Mai cu seamă două idei se desprind din programul tânărului redactor: năzuința de educare în spirit național și ridicarea maselor prin cultură.

Însemnătatea *Familiei* a constat tocmai în faptul că a fost publicată pentru mase largi de cititori, care acum făceau primii pași spre o viață culturală națională, ducând lumină și grai românesc în cele mai îndepărtate sate și cătune. Revista s-a angajat prin urmare la o muncă încordată de lămurire și maturizare culturală a poporului român, netezindu-i calea spre o civilizație și o viață mai modernă.⁴

La începutul lunii aprilie 1865, tânărul Vulcan a adresat *Prefecturii poliției din Pesta* o cerere pentru editarea unei reviste. El a schițat și un program editorial, precum se cerea din partea autorităților. Conform programului anexat cererii, revista dorea să contribuie la răspândirea unor cunoștințe generale, mai ales de artă și literatură, orice luare de poziție politică fiind exclusă. Afirmația, că *Familia* se va feri de politică a fost, fără îndoială, o declarație formală, făcută pentru a câștiga bunăvoința autorităților și, poate, pentru a atrage pe cititorii indiferenți la frământările politice ale epocii. Vulcan a știut foarte bine că acțiunea socială și culturală, pe care o inițiasă prin editarea revistei, va avea puternice ecouri politice, așa cum se întâmplase în cazul altor reviste ardelenene.

Familia nu a enunțat un program în primul său număr, însă într-o scrisoare adresată lui *George Barițiu*, datată (la 9 aprilie 1865), Iosif Vulcan a precizat scopul revistei astfel:

„Această foaie va aduce portretele bărbaților mai vestiți cu biografiile lor, poezii și romane originale și traduceri de la poezii și literatură cei mai renumiți ai Europei, mai departe disertațiuni scrise în stil ușor despre istorie, limbă, estetică etc. etc.”⁵ Vulcan s-a considerat un continuator al liniei publicistice ardelenene, stabilite de *George Barițiu* și de *Timotei Cipariu*, un continuator al propriei sale activități de la periodicele budapestane, *Umoristul*, *Gura satului*, *Concordia* și *Aurora română*, la care a colaborat între anii 1861–1865, încât nu s-a mai simțit obligat să publice un nou program.

Deși atât de tânăr, publicistul și scriitorul, care și-a asumat sarcina dificilă de a face să apară, săptămânal, o revistă destinată unui public larg și divers, nu a fost lipsit de experiența necesară. Bogata sa activitate publicistică i-a fost de un real folos în redactarea revistei *Familia*. Timp de patru decenii el a publicat în paginile acesteia: biografii, beletristică, studii și articole de istorie și limbă, folclor, aspecte din știința și arta contemporană, literatură universală prin traduceri, știri și informații din viața politică, socială și culturală românească și străină.

Șirul colaboratorilor a fost impresionant de lung: *George Barițiu*, *Timotei Cipariu*, *Al. Papiu-Ilarian*, *Alexandru Roman*, *At. M. Marienescu*, *Nicolae* și *Aron Densușianu*, *N. Petra-Petrescu*, *Gheorghe Sion*, *B.P. Hașdeu*, *Ion Lapedatu*, *Iulian Grozescu*, *George Coșbuc*, *Al. Vlahuță*, *Matilda Cugler*, *Veronica Micle*, *Maria Cunțan*, *Lucreția Suci*, *George Murnu*, *Octavian Goga*, *Virgil Onițiu*, *I. L. Caragiale*, *Ioan Slavici*, *I. Pop-Reteganul*, *Miron Pompiliu*, *Ilarie Chendi*, *N. Iorga* și alții.

Debutul literar a lui Mihai Eminescu

La începutul anului 1866, Iosif Vulcan a primit la redacția revistei *Familia*, aflată și ea la primele apariții (fiind editată la Pesta doar din iunie 1865), o scrisoare însoțită de câteva poezii ale unui elev din Cernăuți. Autorul, care se numea *Mihail Eminovici* și se recomanda ca fiind elev „privatist” la gimnaziul din oraș, ruga să i se publice în revistă primele sale încercări poetice.

Plăcut surprins de talentul tânărului de numai 16 ani, Vulcan i-a publicat, în numărul 6 din 25 februarie/9 martie 1866, una dintre poeziile trimise, *De-aș avea*, însoțită de o notă plină de generozitate și de încurajare: „Cu bucurie deschidem coloanele foaiei noastre acestui june numai de 16 ani, care cu primele

sale încercări poetice trâmise nouă ne-a su[r] prins plăcut.” De asemenea, la Poșta redacției îi comunica următorul mesaj, care trădează impresia plăcută ce i-a făcut-o poezia, dar și dorința de a continua colaborarea: „Cernăuți. M.E. Și corespunzător am primi cu bucurie.”

Nu ne este greu să ne imaginăm nerăbdarea cu care „junele” poet a așteptat apariția exemplarului din *Familia*, în care să-și vadă tipărită „încercarea poetică”, dar mai ales momentul în care a putut să citească poezia apărută în numărul 6 al revistei. Va fi avut însă o tresărire când, în dreptul numelui, a văzut trecut *Eminescu* și nu *Eminovici*, așa cum se semnase el. Ce se întâmplase oare? Părîndu-i-se că nu are o rezonanță clară românească, Vulcan și-a luat permisiunea de a-l româniza, transformîndu-l în *Eminescu*, fără a-i da niciun fel de explicații. După o scurtă chibzuință, poetul a acceptat noua formă a numelui și din acel moment tot ce a publicat a semnat numai *Mihai Eminescu*.⁶

Peste două decenii, contestat că el i-ar fi fost *nașul literar*, Iosif Vulcan arăta în paginile revistei sale (*Familia*, nr. 2 din 13/25 ianuarie 1885) motivul care l-a determinat să opereze modificarea numelui: „Înainte cu douăzeci de ani în o dimineață de februarie a anului 1866, redacțiunea noastră primi o epistolă din Bucovina. Epistola conținea poezii, primele încercări ale unui tînăr care se subsemna Mihail Eminovici.

Comitiva poeziilor ne mai spunea că autorul lor este de numai 16 ani. Farmecul gingaș al poeziilor, considerînd și etatea tînără a autorului ne indica un talent adevărat, care avea un viitor frumos în literatura română. De aceea publicarăm cu plăcere acele inspirațiuni juvenile, prima apărură în nr. 6 al *Familiei* din anul acela.

Redactorul însă își permise o mică schimbare. Numele *Eminovici* nu-i suna bine... româniza dară numele, modificînd terminațiunea și astfel poeziile acele apărură în foaia noastră sub numele *Eminescu*. Autorul n-a protestat, ba a adoptat însuși acest nume și semna apoi așa toate poeziile și scrierile sale în viitor. Astfel fu introdus numele *Eminescu* în literatura noastră, scriitorul acestor șire i-a fost nașul...”

Evident mîndru de descoperirea și soluția sa, *Iosif Vulcan* continuă mărturisirea: „De atunci o trecut un timp îndelungat. În intervalul acesta speranțele noastre, care ne îndemnară să publicăm primele acorduri ale lirei tînărului începător, se realizează... Cu bucurie vedem aceasta, căci *Familia* a fost cuibul de unde a ieșit acest talent mare, noi l-am prezentat pentru prima dată publicului, cu cea mai mare plăcere venim dar să-i aducem tributul stimei, punînd în fruntea acestui număr portretul său”.⁷

După publicarea poeziei *De-aș avea* a urmat o bogată corespondență între cei doi, corespondență care, din păcate pentru istoria literaturii, nu s-a păstrat. Doar răspunsurile

laconice de la Poșta redacției probează schimbul de misive dintre Vulcan și Eminescu (de exemplu *Familia* nr. 10 din 15/17 aprilie 1866: „Cernăuți. M.E. Ți-am trimis epistola privată”). Ca urmare, în *Familia* nr. 14 din 15/27 mai 1866 apare cea de-a doua poezie semnată Mihai Eminescu, *O călărire în zori*, poezie cu evidente rezonanțe din lirica lui Dimitrie Bolintineanu.

Mihai Eminescu îi mai promisese lui Iosif Vulcan și traducerea nuvelei *Lanțul de aur* de Onikel Adam, căruia Vulcan îi răspunde atît printr-o „epistolă privată”, cît și la Poșta redacției (numărul 17 din 15/27 iunie 1866: „Lanțul de aur așisderea va ieși. N-ai primit epistola noastră? De ce nu ni mai trimiți nescari poezii?”).

Eminescu a răspuns cu promptitudine solicitării lui Vulcan și, la intervale de 4-5 numere, i-a apărut cîte o poezie, după cum urmează: *Din străinătate* (nr. 21 din 17/29 iulie 1866), *La Bucovina* (nr. 25 din 14/26 august 1866), *Speranța* (nr. 29 din 11/23 septembrie 1866) și *Misterele nopții* (nr. 34 din 16/28 octombrie 1866). Totodată, aflat în aceasta perioadă la Blaj, poetul a lucrat și la traducerea nuvelei, care i s-a părut prea lungă și de aceea, la solicitarea lui Vulcan, a trimis-o pe fragmente, ce vor vedea lumina tiparului în cinci apariții consecutive ale *Familiei* (numerele 33-37 din octombrie-noiembrie 1866). Anul următor, în paginile revistei i-au mai apărut doar două poezii, ambele cu puternică rezonanță patriotică *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie* (nr. 14 din 2/14 aprilie 1867) și *La Heliade* (nr. 25 din 18/30 iunie 1867).⁸

În 1868, *Iosif Vulcan* l-a întîlnit pentru prima oară pe *finul său literar*, sufleor în trupa teatrală a lui *Mihail Pascaly*, aflată într-un turneu prin Transilvania. Întîlnirea a avut loc în intervalul 6-7/18-19 august 1868, ocazie cu care, posibil, Eminescu să-i fi înmînat poezia *La o artistă*, publicată de Vulcan în numărul 29 (18/30 august 1868) al revistei *Familia*. Din nefericire, Vulcan nu amintește nimic, în notele sale de călătorie, despre întîlnirea și discuțiile purtate cu tînărul poet, căruia, la numai o lună distanță, i-a publicat și poezia *Amorul unei marmore* (nr. 33 din 19 septembrie/1 octombrie 1868).

Astfel s-a încheiat prima perioadă a colaborării lui *Mihai Eminescu* cu revista *Familia* la Pesta, acesta îndreptîndu-și în continuare atenția și creațiile poetice spre *Convorbirile literare* de la Iași, revistă care și-a făcut simțită

prezența pe piața literară a vremii de aproape trei ani.⁹

A doua perioadă a colaborării lui Eminescu cu revista *Familia* a avut loc după mai bine de un deceniu de întrerupere a legăturilor. Între timp, este posibil ca Mihai Eminescu și Iosif Vulcan să se fi întîlnit la Pesta, în 1871, cînd acesta se întorcea în țară de la Viena sau cînd se îndrepta spre Putna, pentru a participa la serbările jubiliare ale mănăstirii, dar, din păcate, nu dispunem de vreo mărturie clară în acest sens. Pînă în prezent avem doar afirmația lui Iosif Vulcan că s-ar fi întîlnit, apărută în articolul *Suveniruri bucureștene*: Seratele literare la dl. Maiorescu, după participarea la întîlnirile de la salonul acestuia (*Familia*, nr. 6 din 5/17 februarie 1884: „Acolo revăzui după doisprezece ani pe genialul Eminescu și pe alți vechi cunoscuți”).¹⁰

În anul 1879, *Iosif Vulcan* a fost ales membru corespondent al *Academiei Române*, iar din 1880, redacția *Familiei* s-a mutat definitiv la Oradea. În această perioadă, Vulcan a făcut mai multe deplasări la București și a profitat de fiecare dată de viața culturală și socială a Capitalei: a vizitat expoziții, a vizionat spectacole teatrale, concerte, a luat parte activă la ședințele literare din casa lui *Titu Maiorescu*, a acceptat invitații în casele oamenilor de litere, știință, artă etc.

Profitînd de una dintre aceste ocazii, la 30 martie 1883, Iosif Vulcan a participat la serata *Societății „Junimea”*, ținută la casa lui *Titu Maiorescu*. Aici l-a întîlnit pentru a treia oară pe Mihai Eminescu care, cu acest prilej, a citit șapte poeme, „care au electrizat pe toți și au fost întîmpinate cu aplauze entuziaste”, cum avea să afirme, mai tîrziu, Vulcan în același număr din *Familia* (6 din 5/17 februarie 1884). La îndemnul lui Maiorescu, Eminescu i-a înmînat poeziile lui Iosif Vulcan pentru a fi publicate în revista de la Oradea.

Duiliu Zamfirescu, unul dintre participanții la serată, a precizat într-un articol, semnat sub pseudonimul Don Padil și publicat în *România liberă* nr. 1731 din 3 aprilie 1883, că „Eminescu și-a citit singur un șir de poezii, pregătite pentru revista d-lui Iosif Vulcan, unele mai frumoase decît altele.”

Predat fie la îndemnul lui Maiorescu, fie din proprie inițiativă, cert este că cele mai frumoase poezii eminesciene au ajuns să vadă lumina tiparului, treptat, pe parcursul anilor 1883-1884, în paginile revistei în care, cu șaptesprezece ani în urmă, și-a făcut debu-

tul literar. Este vorba despre poeziile *S-a dus amorul* (nr. 17 din 24 aprilie/6 mai 1883), *Cînd amintirile...* (nr. 20 din 15/27 mai 1883), *Adio* (nr. 23 din 5/17 iunie 1883), *Ce e amorul?* (nr. 29 din 17/29 iulie 1883), *Pe lîngă plopii fără soț* (nr. 35 din 28 august/9 septembrie 1883), *Și dacă...* (nr. 46 din 13/25 noiembrie 1883) și *Din noaptea* (nr. 7 din 12/24 februarie 1884). Acestea constituie ultimele mărgăritare poetice șlefuite de geniul eminescian și date spre publicare revistei orădene.¹¹

Gestul lui Eminescu, făcut în casa lui Titu Maiorescu din București, în martie 1883, este echivalentul unui înscris de calitate pentru întreaga durată, nu numai pentru recunoașterea debutului, ci pentru întreaga durată a revistei lui Vulcan, pe care Eminescu a parcurs-o mereu, căci o cita de numeroase ori în articolele sale, din presa de la Iași și București, cu informații și pasaje, a căror sursă o spune.

Iosif Vulcan le-a publicat treptat, primele șase poezii în 1883, ultima în 1884, dar, mai mult, văzînd și înțelegînd situația poetului, i-a trimis un onorar, evident din proprie inițiativă. Gestul i-a adus din partea autorului mulțumiri și mărturisiri, ce ne pot părea azi surprinzătoare, deși nu sub toate punctele de vedere, fiindcă unele se potrivesc cu noile practici ale zilelor noastre:

„Mult stimat domnule și amice,

Mulțămesc pentru onorariul trimis, cel dintîi pentru lucrări literare, pe care l-am primit vreo dată-n viață. În România domnește demagogia și în politică și în literatură.

Precum omul onest rămîne aici necunoscut în viața publică, astfel talentul adevărat e înecat de buruiiana rea a mediocrităților, a acelei școale, care crede a putea înlocui talentul prin impertinență și prin admirația reciprocă.

Iartă-mi, stimat amice, acest ton polemic, dar te asigur că a fost pentru mine o rară mîngîiere de a mă vedea remunerat dintr-un colț atît de depărtat al României, din Oradea Mare, cînd în țara mea proprie nu voi ajunge nicicînd să însemnez ceva, excepție făcînd cercul restrîns al cîtorva amici. Ș-apoi, să nu fiu pesimist !”¹²

Știrile despre poet relatate în toți acești ani de revista orădeană sunt numeroase, unele arătînd preocuparea redacției și a directorului acesteia pentru suferințele fizice și materiale prin care trecea Eminescu, altele, mai optimiste, prezentînd ușoarele ameliorări ale stării sale de sănătate și chiar reluarea activității.

La moartea poetului, în 15 iunie 1889, revista *Familia*, editată cum am văzut prima

dată la Pesta, unde a debutat Eminescu, a publicat un număr de doliu, consacrat în întregime activității și operei sale, unde nașul său poetic, *Iosif Vulcan*, scria în necrolog:

„EMINESCŪ A MURIT !

Națiunea mea, îmbracă doliu!... Literatura noastră, jelește!... Poezie română, plînge! Vi s-a dărîmat o columnă, vi s-a stîns un luceafăr, vi s-a răpit o podoabă.

Genialul poet Mihail Eminescu a încetat din viață. Nu ne-a vînit neașteptată știrea aceasta, căci de timp îndelung cu palpitările inimei petreceam agonia poetului și cu răsufierea oprită ceteară orice înformațiune despre boala-i incurabilă: cu toate acestea acum, după ce catastrofa cumplită a izbucnit, cînd vedem că ceea ce a fost inevitabil a urmat, un fior ne cuprinde și-o jale adîncă ne stoarce lacrimi din ochi...

A avut și el soarta celor mai mulți poeți mari. A făcut gloria națiunii sale, dar a fost și a rămas sărac, a trăit luptîndu-se cu lipse materiale și a murit în mizerie...

Geniul lui nemuritor s-a stîns într-un spital, într-o cameră obscură, părăsit de toți, fără să vie cineva a-i da cele din urmă mîngîieri în starea-i nenorocită, fără să aibă un prieten care s-ai ție lumina, cînd marele său spirit avea să părăsească corpul-lut, fără să se găsească o mîină care să-i închidă pleoapele amorțite pentru totdeauna...

După cum se știe, noi am introdus pe Eminescu în literatură și tot la noi s-a reîntors în culmea gloriei sale, cu 7 din cele de pe urmă și mai admirabile poezii lirice ale sale. Aici i-a fost leagănul și mormîntul.”¹³

Activitatea lui Eminescu a început și s-a încheiat la *Familia*. În toți anii de colaborare, revista *Familia* a publicat pentru prima dată nouăsprezece poezii ale lui Mihai Eminescu, un articol și traducerea unei nuvele. Dacă mai adăugăm alte șaptesprezece poezii postume originale, patrusprezece poezii antume, trei creații populare culese de poet și o nuvelă, putem afirma, fără teama de a greși, că revista *Familia* și redactorul ei au contribuit, mai mult ca oricare publicație transilvană, la cunoașterea și popularizarea operei eminesciene în rîndurile românilor din această parte a țării. „La noi a început, dincolo („Convorbiri literare”) s-a înălțat în zenitul renumelui său și iarăși la noi a publicat cele din urmă poezii ce a scris”, – afirma cu netăgăduită mîndrie Iosif Vulcan (*Familia*, nr. 2 din 13/25 ianuarie 1885).

Preocupările folclorice ale revistei *Familia*

A doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost marcată în Europa, de asaltul științei etnografice și folclorice în deferite direcții, prin fundare de instituții și periodice, prin teorii diverse. Direcțiile folclorice s-au înfîlnit uneori cu cele filologice sau istorice.

Secolul al XIX-lea a fost și la români secolul interesului viu pentru producțiile artistice populare, secolul descoperii folclorului. Astfel generația de la 1848, sub un puternic avînt romantic resimțit în întreaga Europă, interpreta manifestările spirituale ale poporului și mai cu seamă literatura populară dintr-un unghi de vedere corespunzător epocii. *Nicolae Bălcescu, Ion Heliade Rădulescu, tCostache Negruzzi, Mihai Kogălniceanu, Alecu Russo, Titu Maiorescu, Alexandru Odobescu, Vasile Alecsandri* și alții și-au exprimat atașamentul pentru folclor, remarcîndu-i, rînd pe rînd, caracterul de izvor istoric, autenticitate, importanță documentară, mijlocitor de reforme sociale, oglindă a realității sociale și morale, sinteză artistică a manifestărilor spirituale, izvor al literaturii culte.

Același ideal călăuzea și revistele românești apărute în Ungaria. Apare acum și mai distinctă dubla însemnătate a revistei *Familia* și al suplimentului acesteia *Șezătoarea*, datorită interesului arătat folclorului românesc de pretutindeni.

Sub raportul interesului pentru folclor, Iosif Vulcan a avut predecesori în Transilvania pe *Timotei Cipariu* și pe nestorul presei românești ardeleni, *George Barițiu*. Acestora le revine primatul preocupărilor pentru literatura populară în Transilvania, ambii cerînd „a se culege o dată cîntecele osianilor și barzilor românești”. „Culegeți cîntecele”, se adresa Barițiu folcloriștilor, „neschimbate, neatînse, așa cum se află în gura poporului în munți, în văi, la șesuri. În cîntecele, în povestirile, în jocurile, obiceiurile și ținuturile unei nații se află mai cu deosebire trăsăturile adevăratului caracter”. Din cîntecele „secerătoarelor, ale maicilor ce își leagă pruncii” și din strigăturile pe care le auzi la jocurile românești, s-ar putea culege „tomuri întregi”.

Toate aceste fapte ne îndreptătesc să susținem că apariția folclorului în coloanele revistelor românești din Budapesta avea un precedent; barierele geografice erau trecute, interesul mare pentru o viață culturală

comună, o dată a trezit, nu se mai putea stăvili.¹⁴

Timp de aproape o jumătate de veac, revista *Familia* a cultivat în paginile sale un interes deosebit pentru creațiile folclorice. Încă din primele sale numere revista a publicat poezii populare. La toate acestea putem adăuga poveștile, snoavele, legendele, tradițiile, obiceiurile și credințele la sărbători, naștere, nuntă, înmormîntare, obiceiuri sociale și juridice, elemente de magie și medicină populară, descîntece, mitologie, etnobotanică, etnozologie, cosmologie, jocuri de copii, folclor al altor popoare și multe studii despre folclor.

Această succintă enumerare dovedește cu prisosință cît de mult a promovat revista *Familia* interesele pentru patrimoniul popular al societății contemporane. În Transilvania interesul pentru creația populară s-a născut chiar în cercurile Școlii Ardelene, fiind cultivat de *Petru Maior, Damaschin Bojină, Ion Budai Deleanu, Constantin Diaconovici Loga, Eftimie Murgu* și alții.¹⁵

Parcurgînd bibliografia folclorului revistelor *Familia* și *Șezătoarea*, constatăm că aceste publicații, din punct de vedere al contribuțiilor folclorice, au avut peste 400 de colaboratori, care au publicat aici doine, balade, colinde, basme și datini culese de pe întreg pămîntul românesc. Ca acest material să fie publicat în formele sale originale, Vulcan, în 1883, pentru a evita plămuirile, imitațiile și interpretările exagerate, își povățuia astfel colaboratorii: „Rugăm pe toți cei ce ne trimit poezii și povești populare să nu schimbe nimic în ele, ci să le decopieze întocmai cum le spune poporul.”¹⁶

În ceea ce privește folclorul publicat în *Familia* și *Șezătoarea*, constatăm că el a fost cules, în bună parte, de către cei mai reprezentativi folcloriști ai epocii. În *Familia* s-au publicat baladele și poveștile culese de *Ion Pop Reteganul*, cel mai cuprinzător folclorist ardelean, doinele, horele și snoavele adunate din Munții Apuseni de *Grigore Sima*, colindele și doinele bănățene selecționate de *Atanasie Marian Marienescu*, strigături din Maramureș înregistrate de *Teodor Michnea*, bocete auzite în Bihor de *Vasile Sala*, și atîtea alte mărgăritare culese de pe Someș, din părțile Hunedoarei, din Țara Oașului, din Năsăud sau de pe Mureș.

Ca legătura cu poporul să fie cît mai

strânsă, la *Șezătoarea* au colaborat și țărani, precum acel *Ioan Franti* din Banat, care trimitea povești din satul său (1875) sau *Ioan Panea* cu snoavele despre *Păcală și Tîndală* (1877). O contribuție apreciabilă la cunoașterea folclorului românesc sau a metodelor utilizate pentru colecționarea și valorificarea patrimoniului popular a avut și lungul șir de studii, recenzii și comentarii asupra culegerilor de literatură populară, publicate în volum. Din cînd în cînd, în paginile revistei apăreau și materiale din folclorul popoarelor conlocuitoare sau învecinate – balade sîrbești îndeosebi (1880 și 1881) – și chiar din lumea îndepărtată a Japoniei (1884).

Evident, nu tot folclorul publicat de Iosif Vulcan a avut un nivel de antologie națională, la fel cum nu toate studiile au fost de mare valoare ca interpretare literară, istorică sau socială. Folclor a fost însă o realitate și a reprezentat o contribuție incontestabilă la dezvoltarea culturii românești.¹⁷

Încercînd schițarea unei hărți a teritoriilor din care provine folclorul *Familiei* și *Șezătorii*, se constată prezența activă a localităților mari cu împrejurimile lor. Din peisajul geografic nu lipsește: Oradea, Arad, Timișoara, Baia Mare, Satu Mare, Sighetul Marmăției, Carei, Dej, Alba Iulia, Bistrița, Teiuș, Lugoj, Caransebeș, Turnu-Severin, Craiova, București, Pitești, Brașov, Făgăraș, Sibiu, Suceava, Bacău, Piatra Neamț, etc.

Precum amintem, *Șezătoarea* a fost o anexă a revistei *Familia*, cu apariție lunară apoi bilunară, ce și-a desfășurat activitatea între anii 1875–1882.

Despre această revistă s-a exprimat și *Mihai Eminescu*, recunoscînd meritul lui Vulcan „de a fi avut o idee sigură de ceea ce va să zică literatura populară, căci cearcă a da ca în oglindă, cugetarea și modul de a vorbi al poporului.”¹⁸

Așa cum am menționat, revistele lui Vulcan au avut mulți culegători de folclor, mulți învățători și intelectuali din lumea satelor, oameni harnici și pasionați de creațiile populare dar și îndrumători pricepuți ai activității de culegere științifică a folclorului românesc. Ei au adunat din sate obiceiuri, tradiții, cîntece populare.

Dintre cîntecele istorice publicate în paginile revistei, care evocă momente din trecutul istoric al poporului român, e demn de amintit *Munților, fiți mărturii*, – ce evocă pribegia lui Petru Rareș:

„Munților, fiți mărturii,
Că prin voi călătorii,
Cu ce suflet plin de dor,
Cît eram p-aici să mor!
Arbori, copaci, înfrunziți,
Și voi mărturii să-mi fiți,
Cu ce chin și cu ce foc,
Am trecut prin acest loc!
Rîuri, ape mari și mici,
Care v-am trecut p-aici,
Nu uitați cu ce nevoi,
Am băut apă din voi;
Mierlițe, privighetori,
Car-vă suiți pîn-la nori,
Cîntați și voi acest vers,
Care mă jelește-n mers!”¹⁹

Multe din cîntecele populare publicate în revista *Familia* și-au cucerit o largă popularitate. Purtate de revistă în diferitele colțuri de țară s-au făcut arhicunoscute, fiind cîntate și astăzi cu aceeași prospețime tradițională. Multe dintre ele au ajuns și în satele noastre populate de români, ca versul următor:

„Cucuruz cu frunza-n sus,
Țucu-i gura cui te-a pus,
Că te-a pus cu patru boi,
Țucu-i ochii amîndoi.
Cucuruz, stăi la săpat
Ca mîndra la sărutat!”²⁰

Gama cîntecelor populare publicate în *Familia* și *Șezătoarea* e largă și variată, e destul de greu să identifici și să numești simțirile pe care le exprimă.

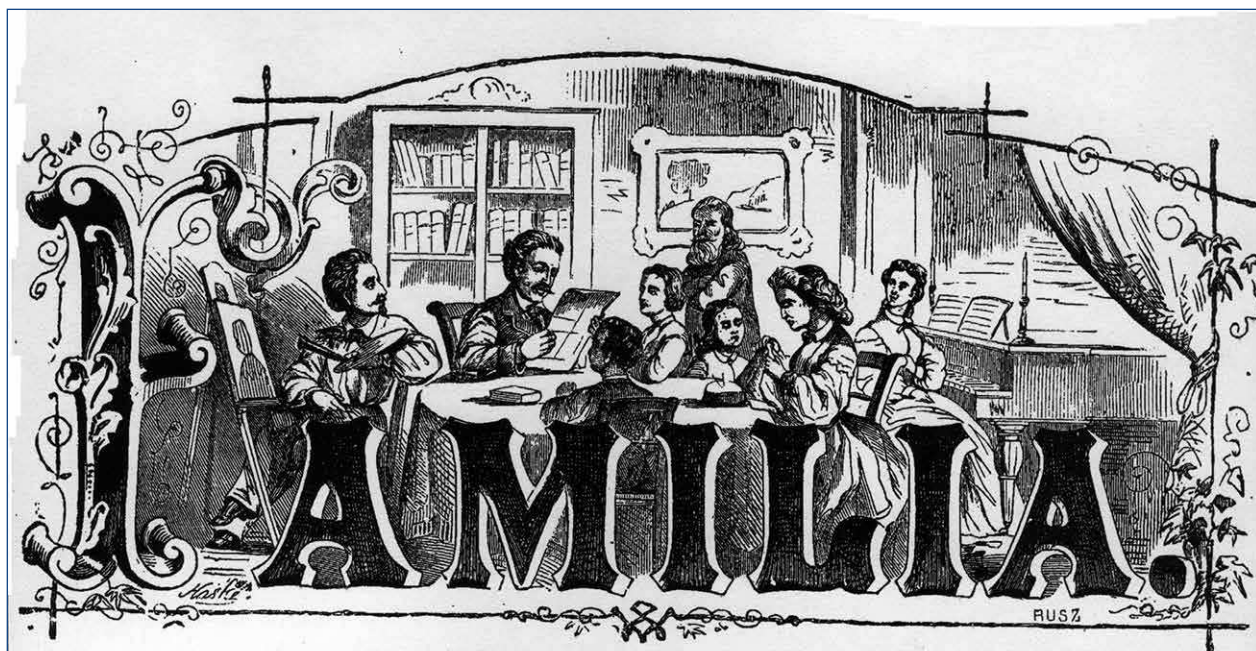
Cu toate că versurile populare adunate în revistele sus-amintite provin din diverse părți ale țării, limba lor are mare unitate, claritate și expresivitate. Diferențierile de grai nu împiedică înțelegerea acestora.

Într-o vreme cînd în Transilvania se duceau încă lupte filologice, Iosif Vulcan a știut să canalizeze filoanele folclorice către limba literară, urmînd pilda lui Vasile Alecsandri și a altor pricepuți culegători de folclor.

În climatul favorabil investigațiilor în domeniul artei populare mai intervin și alte elemente. Astfel, pe de o parte, capitala Ungariei devenise un centru destul de frecventat de tineretul român plecat la studii în afara Transilvaniei. În Budapesta, Iosif Vulcan face cunoștință cu *Mircea V. Stănescu*, cu care va conduce cîtva timp *Gura satului* și va redacta calendarul acestei publicații.

De o amplă cercetare se bucură în cercul *Familiei* și *Șezătorii* doinele, cîntecele și strigăturile. Poezia lirică se știe că exprimă mai direct și mai spontan sentimentele, reflectând în condiții optime, specificul sufletului colectiv.

Culegerile făcute din toate regiunile românești, dar mai ales din Transilvania și Banat, impresionează prin numărul lor. În enciclopedia poetică a vieții poporului sînt incluse obiceiurile tradiționale, cu poezia lor inspirată din muncile agricole de peste

Pesta 9/21 septemvre.
Va est' dominic'a. | Redact. : strad'a iernei nr. 1.

Nr. 35.

Anulu IX, — 1873.
Pretiu lu pe ănu 10 fl., pentru Roman' a 2 galbeni.

Nicolau Vulcanu parocu și protopopu gr. c. romanu de Leta-mare in dieces'a Oradei-mari, — fiulu seu **Iosifu Vulcanu**, redactorulu diuariulu „Familia“ din Pesta, — și soc' a acestuia **Aurelia n. Popovicu**, in numele numerosiloru consangeni anuncia cu anima sfasata incetarea din viétia a neuitatei mame, soc'e și sócre

Victoria Vulcanu n. Irini,

intemplata in Leta-mare la 16 sept. a. c. sér'a la 10 óre, dupa o bóla indelungata, in etate de 60 ani și in alu 43-le anu alu fericitei sale casatorfi.

Fia-i tierin'a usióra și memori'a i binecuentata!

In eternu amintirea ei!

an, din păstorit, din datinile sărbătorilor de iarnă, cuprinzând sub titlul generic colindele, urările de Anul nou, plugușorul. Colindele de copii sau colindele propriu-zise, dar mai ales cele din categoria ultimă au amestec vizibil de elemente sociale: întâmplări deosebite, fapte vitejești, logodne și nunți. Toate sfârșesc printr-o urare menită a se împlini și cu o mulțumire pentru darurile primite.

Tot mai des apar în *Familia* reproduceri de costume românești îndeosebi din Transilvania, fotografii ale locuitorilor satelor românești, îmbrăcați de sărbătoare, studii despre portul popular. Ca și în alte direcții, continuatoarea acestei forme de valorificare a folclorului etnografic va fi cealaltă revistă românească, apărută tot la Budapesta, în 1902, *Lucașfărul*.

Sute din paginile revistei *Familia* reprezintă dovezi ale atenției acordate de redactor problemelor culturii populare: etnografiei, artei populare, folclorului. Sînt publicate culegeri de folclor, studii, articole, note, recenzii despre etnografie. Arhiva folclorică a *Familiei* și *Șezătorii*, de o valoare inestimabilă, puțin cercetată și sistematizată pînă în prezent, cuprinde pagini despre ocupații, port și țesături, despre obiceiurile și datinile de la naștere, nuntă, moarte, despre sărbătorile de peste an, despre obiceiuri sociale, jocuri de copii, șezători, tîrguri, nedei. Nu lipsesc nici materialele despre botanică, medicină populară, meteorologie și ornitologie populară.

Putem deduce din acestea că, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, folclorul s-a bucurat de o atenție sporită: atît din punct de vedere teoretic cît și al culegerilor. În domeniul prețuirii și valorificării patrimoniului popular, momentul *Familiei* și *Șezătorii* face folcloristica transilvană să înregistreze o etapă plină de realizări, după cea marcată de apariția volumelor *Balade (Cîntice bătrânești)*, 1852 și *Balade adunate și îndreptate* partea a II-a, 1853 de Vasile Alecsandri.

Continuînd și în acest domeniu tradițiile presei ardelene (*Foaia pentru minte, inimă și literatură, Gazeta Transilvaniei, Telegraful român*) *Familia* și *Șezătoarea* se aliniază, noilor orietări promovate în cercetarea literaturii și culturii populare de B. P. Hașdeu.

Ceea ce caracterizează a doua jumătate a secolului al XIX-lea este multitudinea de probleme discutate, crearea unei concepții științifice, tipărirea numeroaselor colecții de folclor, reprezentînd toate regiunile țării,

stabilirea unei tradiții românești în spiritul marilor școli folclorice europene.

Literatura populară a ocupat un loc de frunte în programul cultural al lui Vulcan. Revista *Familia*, încă în anul 1866, și-a anunțat cititorii că o să publice un ciclu de articole despre datinele poporului român. De fapt, era și firesc ca *Familia* să îmbrățișeze ideea de popularizare și valorificare a creațiilor populare, de vreme ce operele literare ale lui Vulcan și ale scriitorilor din jurul revistei sale au fost inspirate, în marea majoritate, din folclor. Prin urmare, de la început pînă prin 1880, *Familia* a publicat un bogat material folcloric din Ardeal și din toate părțile locuite de români. Fiind un remarcabil organizator, Vulcan a reușit să adune în jurul revistei sale un număr mare de folcloriști, ca *Grigore Silași, Atanasie Marienescu, S. Fl. Marian, Scipione Bădescu, Miron Pompiliu, Ion Pop Reteganul* și pe alții, care publică, pe lîngă creații populare, studii și articole despre însemnătatea folclorului.

Deși Iosif Vulcan nu a fost un cercetător al folcloristicii sau un culegător de folclor, dragostea nemărginită față de creațiile populare l-a îndeamnat să-și expună părerea despre rolul hotărîtor al acestora în literatura și cultura națională, formulînd cîteva idei demne de remarcat.

Vulcan a sesizat de timpuriu și faptul că folclorul constituie un mijloc potrivit de atestare a vitalității și mîndriei naționale. Creațiile populare erau apreciate apoi pentru valoarea lor de document istoric. „Poezia populară e istoria unei națiuni. Ea ne conservă tradițiunile, moravurile și datinile poporului, faptele sale glorioase, bravurile, luptele, învingerile acestuia.”²¹

Demersuri pentru fondarea unui teatru român în Transilvania și Ungaria

„Românii din Transilvania și Ungaria au simțit nevoia de teatru mai de mult. Manifestarea dorinței de a avea o asemenea instituție în limba română și preocupările mai susținute pentru teatru și literatura dramatică au aparținut generației de la 1848. Dar în condițiile absolutismului și ale regimului constituțional, românii n-au avut decît să se mulțumească, deocamdată, cu spectacolele în limbile germană și maghiară. Rareori și în puține localități au avut prilejul să asiste la reprezentații în limba română, date de trupele maghiare

ale actorilor Pály Elek, Farkas József ș.a.”²²

Trupele teatrale germane și maghiare au căutat să atragă publicul românesc al orașelor transilvane prin diferite mijloace. Au improvizat piese cu subiecte românești, afișele de teatru au fost fi scrise în nemțește și românește, ba au dat chiar spectacole în limba românească. În Brașov, Sibiu, Blaj, Orăștie, Lugoj, Abrud, publicul românesc a devenit un element receptiv la seratele teatrale.

Campania pentru întemeierea unui teatru românesc în Transilvania s-a intensificat după ce turneele lui Millo și Pascaly.

La inițiativa unui teatru românesc s-au angajat toate, sau aproape toate, periodicele românești ale vremii, din Austro-Ungaria, în măsură diferită, prin redactorii lor sau prin colaboratori externi. Între ele, *Familia* din Pesta a avut rolul principal. Într-un număr din luna mai 1869, au fost reproduse cuvintele rostite de Mihail Kogălniceanu la Galați, care evidențiau o parte din rosturile teatrului: „Teatrul este stabilimentul civilizatoriu al poporațiunii. Teatrul închide crîșmele și cafenelele, teatrul dă nutremînt spiritului etc.”, cuvinte pe care redacția le însoțește de următoarea întrebare: „Oare cînd vom înțelege și noi românii din Austria ponderozitatea acestor cuvinte? Și cînd ne vom cugeta serios despre fondarea unui teatru național, care ni este necesariu ca pînea de toate zilele?”²³

Iosif Vulcan, după o mai îndelungată vizită la București, a luat inițiativa și a publicat în *Familia*, în două numere consecutive, articolul *Să fondăm teatrul național* (1869). După ce a caracterizat teatrul ca pe o înaltă școală morală, umanitară și patriotică, prin care poate fi cultivată limba, Vulcan a expus posibilitățile concrete ale acțiunii de instituire a teatrului în limba română. S-a propus formarea de comitete filiale pentru adunarea contribuțiilor bănești și s-a recomandat organizarea, în beneficiul fondului de teatru, a unor reprezentații cu actori diletanți (care puteau fi îndrumați de M. Millo), a unor concerte și serbări populare. S-a aratat că localul teatrului ar fi putut fi ridicat la Brașov, unde să fie stagiune de spectacole iarna, iar în restul anului să fie organizate turnee prin toată Transilvania.²⁴

Inițiativa lui Vulcan a fost sprijinită cu însuflețire de mai mulți intelectuali, printre aceștia amintim și doi tineri studenți, ambii colaboratori ai *Familiei* și ambii influențați de turneul lui Pascaly, unul ca tovarăș al trupei iar celălalt ca spectator: Mihai Eminescu și Ioan

Alexandru Lapedatu. Primul studia la Viena, al doilea la Paris. Articolele lor au amplificat punctul de vedere al lui Vulcan și au relevat noi aspecte ale problemei, îndeosebi cu privire la repertoriu.²⁵

Lapedatu, în articolul intitulat *Reuniunile literare și chestiunea teatrală*, scria printre altele: „Nu ne îndoim, că Românii vor îmbrățișa cu entuziasm fondarea teatrului național și vor sacrifica spre conferirea lui mijloacele trebuincioase... căci a sosit timpul ca să scoatem trecutul nostru din paginile istoriei și să-l întrupăm pe scenă. Cîte figuri uriașe ne-ar entuziasma patriotismul, văzîndu-le reînviolate sub masca actorului. Obiceiurile noastre românești și dulcea noastră limbă națională prin scenă vor deveni mai mult proprietatea noastră. Poezia dramatică și muzica vor înflori pe altarul unei Thalie curat românești.”

Mihai Eminescu, a trimis și el revistei *Familia*, în care debutase în 1866, articolul *Repertoriul nostru teatral*, apărut în nr.3 din 1870, în care, după ce a susținut ideea editării unui almanah anual cu lucrări dramatice, a arătat necesitatea pregătirii actorilor, căci: „Dacă repertoriul e sufletul unui teatru, actorii sunt corpul lui, sunt materia în care se întrupează repertoriul. Dacă națiunea română se va simți dispusă de a contribui într-adevăr, și din toată inima pentru un teatru, care să-i facă onoare, ea va crea stipendii pentru actori și actorițe.”

Pe lângă discuțiile purtate prin *Familia* și *Federațiunea*, Vulcan a avut numeroase întrevederi și cu deputații români din Budapesta, – *Familia* apărea atunci în capitala Ungariei-îndeosebi cu Alexandru Mocioni și Iosif Hodoș. Cel din urmă ridicase în parlamentul din Budapesta, încă în 1868, chestiunea fondării unui teatru românesc; se cerea un teatru în care să se poată juca și piese în limba română. Astfel, în cadrul dezbaterilor parlamentare din 10–12 februarie 1870, Hodoș a cerut să se voteze un ajutor de 200.000 fl., pentru înființarea unui teatru național românesc. Cererea nu a fost luată în considerare, deși a fost sprijinită de Deák Ferenc. La începutul anului 1870 și ceilalți deputați români au repus în discuția parlamentului problema teatrului românesc, de data aceasta cu mai multă îndrăzneală și insistență, dar, firește, tot fără un rezultat pozitiv. Deputații care au pledat pentru această „cauză națională” sînt: Iosif Hodoș, Sigismund Borlea, Eugen Ion Cucu, Mircea V. Stănescu și Vincențiu Babeș. În urma discuțiilor din parlament, românii s-au

convins că zadarnic aşteaptă ajutor din partea statului și că, pentru a-și realiza dorința, trebuie să recurgă la contribuția benevolă a întregii populații românești de dincoace de Carpați.

În paralel cu discuțiile purtate în presă și în parlament pentru un teatru românesc, a demarat și acțiunea concretă în vederea realizării acestui deziderat. La începutul lunii decembrie 1869, în casa lui *George Mocioni*, a avut loc o întrunire a intelectualilor, a deputaților români din Pesta, la care a fost invitat și *Iosif Vulcan*.²⁶ S-a discutat problema întemeierii teatrului românesc și s-a hotărât, ca după Crăciun, să fie convocată toată „inteligenta” română, care să decidă instituirea unui comitet, ce urma să adune ofertele pentru teatru.

În luna februarie 1870, intelectualitatea din Budapesta s-a întrunit de două ori la *George Mocioni*. La cea de-a doua reuniune au fost prezenți aproape toți deputații români din parlament. Președinte al adunării a fost ales *George Mocioni*, iar secretar *Iosif Vulcan*. Cu toții au fost de acord că este necesară crearea teatrului românesc. S-au înțeles că trebuie convocată o adunare generală cu toată intelectualitatea pestană.²⁷ În acest scop, s-a întocmit și lansat un apel *Către inteligența română din Budapesta*, prin care aceasta era convocată pe data de 28 februarie, pentru a lua hotărâri serioase. Apelul, semnat de toți deputații prezenți și de *I. Vulcan*, a fost tipărit pe foi volante și publicat în *Familia*.

Acest apel s-a trimis separat fiecărui român din colonia budapestană. La data fixată s-au prezentat în jur de 70 de intelectuali. Iată cum s-a relatat în *Familia* despre această adunare:

„În sala aranjată frumos, văzurăm cu bucurie adunat un public numeros, compus din bătrâni, bărbați și tineri, iar pe galerie avurăm plăcerea d-a saluta și câteva dame, care – drept reprezentante ale frumuseții – veniră să asiste la această conferință ținută în interesul artelor frumoase. Numărul celor prezenți se poate pune la șaptezeci, între cari erau mai mulți bărbați de frunte, deputați dietali, diregători la discateriile mai înalte și alți cetățeni onorabili. Conferința se deschise după-amiază la patru ore, aclamându-se președinte dl *Gavril Mihályi*, jude la tribunalul suprem, iar secretar *Iosif Vulcan*. Făcându-se istoricul acestei chestiuni, conferința procese la dezbateră ei și, recunoscându-se în unanimitate necesitatea înființării unui teatru național românesc, decise a lua măsurile necesare

pentru realizarea ei și exmise din sânul său o comisiune de cinci membri pentru compunerea unui program în privința aceasta. Membrii acestei comisiuni sînt d-nii: *V. Babeș*, *Iosif Hodoș*, *Petru Mihályi*, *Alexandru Mocioni* și *Iosif Vulcan*. Terminîndu-și comisiunea operatul, acela se va tipări și, împărțindu-se între toți membrii conferinței, se va convoca o altă conferință pentru dezbateră operatului propus. Cu acestea, conferința se încheie seara la șase și jumătate.”²⁸

Comisia celor cinci a alcătuit un *Program preparativ* de pregătire, care a fost supus discuției, apoi dezbătut într-o adunare din 28 martie, la care a participat „mai toată inteligența română din Pesta”. Cei prezenți au aprobat programul, cu mici modificări, dintre care cea mai importantă a fost ca acest comitet de cinci membri, consemnat la punctul II, să aibă „reședința în Budapesta”, pentru că acolo se află români din toate părțile. Încheindu-se discuțiile, proiectul a fost supus la vot și aprobat. Cu acest act, colonia română din Budapesta și-a terminat rolul, lăsînd drum liber pentru crearea unui fond de teatru românesc. Un frumos epilog al acestei adunări a fost prezentarea de către deputatul *Vasile Butean* a unei liste de subscrieri conținînd suma de 2.120 florini pentru fondul proiectatului teatru național.²⁹ În ziua următoare, deputații și alți intelectuali din Pesta au început subscripțiile pentru teatrul românesc. Comisia celor cinci s-a întrunit din nou la 5 aprilie 1870, la *Alexandru Mocioni*, și au ales ca președinte pe *Iosif Hodoș*, iar ca secretar pe *Iosif Vulcan*. Secretarului i s-a încredințat și funcția de casier, ca și aceea de întocmire a unui *Apel către publicul român*. Proiectul de apel a fost discutat în ședința din 7 aprilie, cînd *Vincentiu Babeș* a fost însărcinat cu redactarea statutelor societății, ce urma să ia ființă, cu misiunea de a strînge fondul material necesar pentru crearea unui teatru românesc.³⁰ Apelul, semnat de președintele *Iosif Hodoș* și secretarul *Iosif Vulcan* cu data de 7 aprilie 1870, a fost publicat în *Familia* și în alte ziare.

Cu cît zel a propagat *Alexandru Mocioni* interesele acestei societăți, ne-o dovedește nu numai faptul că s-a înscris ca membru fondator cu considerabila sumă de 1.850 florini, vărsată integral, imediat, ci și următorul incident, caracteristic vremii, publicat de *I. Vulcan*:

„*Alexandru Mocioni* se afla la masa de șah în Casina națională din Buda-Pesta, cînd s-a

apropiat de dînsul Conte Teodor Andrásy, fratele mai mare al fostului Ministru de interne, cu lista de subscriere pentru teatrul maghiar.

Alexandru Mocioni desfăcînd lista a zis:

Subscriu bucuros o sumă cît de mare, dar sub o condiție: să subcrii și tu aceeaș sumă pe lista mea!

Mă rog, cu plăcere, răspuse Teodor Andrásy.

Atunci scoate Alexandru Mocioni lista pentru Societatea pentru Fond de Teatru Român și o predă lui Andrásy. Acesta privește lung și după ce înțelege despre ce este vorba, zice:

Să mă ierți, dar aceasta eu nu o pot subscrie!

Regret – răspuse Alexandru Mocioni – atunci nici eu nu sunt în situația de a subscrie pe lista ta.³¹

Publicul român fără să mai aștepte să se compună statutele și să se constituie o Societate anume, care să adune ofertele, a și început să contribuie cu bani, trimiși către comitetul celor cinci, numiți pentru scopul indicat.

În conformitate cu hotărîrea luată la conferințele «inteligenței» din Pesta, adunarea generală de constituire a societății preconizate a fost fixată în orașul Deva, și s-a ținut în zilele de 4 și 5 octombrie 1870, la Casina ungurească.³² Au luat parte români veniți din Transilvania, Maramureș, Banat și „părțile ungurene”, o dovadă a interesului deosebit pe care îl aveau românii, față de problema creării unui teatru pentru ei. După ce s-a prezentat evoluția mișcării dedicate teatrului românesc, s-au citit două disertații, ambele tratînd despre teatru, pentru a-i arăta însemnătatea și a-i justifica necesitatea: *Despre teatru în țările române*, de Iosif Hodoș³³ și *De ce voim s-avem un teatru național*, de Iosif Vulcan³⁴. Pledînd pentru cauza pe care o îmbrățișase, Vulcan a sintetizat aici tot ce spusese timp de trei ani, în legătură cu menirea unui teatru național:

„Teatrul este o expozițiune a caracterelor omenești, o armă a civilizației, un drapel ce ne anunță triumful culturii. Teatrul național e o școală de cultură națională pe al cărei frontispiciu stă scris – „limba și naționalitatea”. Dar ținta noastră supremă să fie poporul! Să fundăm un teatru național prin care să deșteptăm poporul nostru! Să punem sub ochii săi tablourile cele mai splendide din istoria noastră, să-l întărim cu armele culturii naționale, să-l mîngîiem, să-l încurajăm.”

În continuare au fost citit statutele, care

prevedeau întemeierea unei societăți ce avea misiunea să strîngă fondurile materiale necesare creării unui teatru național. Statutele au fost aprobate și adunarea a hotărît în unanimitate constituirea *Societății pentru Crearea unui Fond de Teatru Român în Ardeal* (STR). Totodată a fost ales și comitetul de conducere: *Iosif Hodoș* – președinte; *Alexandru Mocioni* – vicepreședinte; *Iosif Vulcan* – secretar; *Vincentiu Babeș* – casier; *Alexandru Roman*, *Petru Mihaly*, *Iosif Gall* – membri. Potrivit punctului 10 din statute, sediul acestei societăți a fost stabilit la Budapesta. Fondurile urmau să se strîngă din oferte, din veniturile reprezentațiilor date de amatori, din concerte, baluri etc. La data constituirii sale, societatea dispunea de un fond de 8000 fl.v.a., provenit din ofertele făcute de la începutul anului de către persoane din diferite părți ale Transilvaniei și Ungariei.

Întemeiată cu scopul de a crea baza materială necesară pentru înființarea „cu timpul” a unui teatru românesc dincoace de Carpați, STR nu și-a putut realiza scopul final. În schimb, ea a adus servicii importante culturii românești din Transilvania și Ungaria, peste care nu se poate trece cu ușurință. Amploarea deosebită pe care a cunoscut-o mișcarea teatrală de amatori este în cea mai mare parte rezultatul activității acestei societăți. Numeroși artiști de operă, instrumentiști și compozitori au beneficiat de ajutorul substanțial al STR. Societatea pentru fond de teatru român alături de ASTRA, a devenit principalul așezămînt românesc pentru educația artistică și culturală a maselor populare și, totodată, pentru crearea unui repertoriu teatral și muzical și pentru pregătirea, prin burse de specializare, a primului grup de actori și muzicieni români.

În loc de încheiere

Putem spune, în concluzie, că la *Familia* s-a manifestat un efort de reunire a colaboratorilor în toate privințele: folclor, beletristică, istorie și critică literară. Puține publicații se pot lăuda cu trecutul *Familiei*, cu atmosfera spirituală din jurul ei, cu efectul benefic pe care l-a avut în epocă. După *Foaie pentru minte, inimă și literatură* a lui *George Barițiu*, *Familia* a fost cea de a doua mare revistă literar-culturală a românilor din Transilvania și Ungaria, revistă cu rol ideologic și spiritual de un înalt nivel.

În ansamblu, *Familia* a reprezentat un moment important în dezvoltarea presei culturale românești, în oglindirea procesului de modernizare. Profilul său enciclopedic i-a permis deschideri spre toate domeniile, ce i-au înlesnit receptarea fenomenului cultural și social în feluritele lui aspecte. Revista a înfățișat diverse date ale luptei generale a transilvănenilor, a contribuit la ridicarea conștiințelor, la instrucția maselor. *Familia* a luptat pentru emanciparea femeii și pentru înființarea primelor institute educative pentru femei, pentru dezvoltarea teatrului românesc în Transilvania și Ungaria, pentru înțelegerea adecvată a problemelor de limbă și ortografie românească. A contribuit masiv la culegerea și interpretarea folclorului, la

popularizarea științei, a artelor plastice și a muzicii, a unor personalități reprezentative din cultura națională și universală. Din acest punct de vedere, *Familia* rămîne una dintre cele mai importante și, mai cu seamă, populare reviste românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Prin grija preoților și a învățătorilor, *Familia* lui Vulcan a pătruns în mod miraculos în multe sate din Ardeal. A trecut Carpații și a devenit o publicație culturală românească de referință. Revista *Familia* a reprezentat un caz unic în analele publicisticii noastre atît prin longevitatea ei de patru decenii, cît și prin utila și armonioasa alcătuire a cuprinsului ei scriptic și iconografic. Iosif Vulcan a înțeles din prima clipă, cum trebuie să-și organizeze foaia, care a rămas timp de 40 de ani neschimbată, pentru că a știut din prima clipă cui trebuie să se adreseze și ce trebuie să-i comunice.

Nu și-a modificat formatul în tot cursul îndelungatei apariții, suferind doar o schimbare de sediu, la 27 aprilie 1880, de la Pesta la Oradea. S-a menținut constantă și structura de organizare a revistei. Aproape fiecare număr a inserat pe prima pagină, sub mult cunoscutul său frontispiciu, un portret al cîte unei mari personalități cultural-politice de la noi sau din lume, însoțit de un text biografic. A urmat publicarea unor creații în proză și poezie, originale sau traduceri, apoi studii de istorie, lingvistică, folclor. Finele publicației era dedicat rubricilor de știri politice. „Ce e nou?“, de noutăți literare (Literatura și arta), de Conversare cu cititoarele, jocurilor de rebus, poștei redacției.

În revistă au apărut o mulțime de articole instructive: impresii de călătorie, scrieri într-un stil degajat și familiar despre artă, educație, amor, artă plastică, muzică, modele de broderie, etc.

În *Familia* au debutat sau s-au format un mare număr de scriitori: poeți și prozatori, critici literari și publiciști. Revista a atras în coloanele ei pe aproape toți condeierii de frunte ai vremii dar a popularizat și scrierile celor ce n-au fost colaboratorii ei direcți.

În afară de Mihai Eminescu, un alt talent literar remarcat de Iosif Vulcan a fost *George Coșbuc*, care a semnat versuri cu pseudonimul Boșcu. Tot aici a bătut la ușă cu primele sale poezii *Octavian Goga*.

Editorul și redactorul acestei reviste a lucrat 42 de ani, ca periodicul să ajungă

Mormîntul mamei lui Iosif Vulcan din Létavértes

săptămînal în mîna cititorului. Doar în luna august 1873, cînd, la *Leta Mare*, a murit mama lui I. Vulcan, acesta, copleșit de durere, a întrerupt apariția *Familiei* de la 12/24 august pînă la 4/16 noiembrie. În nr. 36 al *Familiei* din 4/16 noiembrie s-a adresat *Către onorații mei prenumerați* în felul următor:

„Am jelit și jelesc pe mama mea (...). Dar ea n-a fost numai a mea, că a fost și a *Familiei* – mamă. Da, căci nu publicul nostru pururea nepăsător de toate întreprinderile naționale, ci scumpa și neuitata mea mamă și întristatul meu părinte au conservat existența acestei foi.”

Reproducem aceste rînduri pentru că, dincolo de conținutul lor emoționant, ele pun în lumină, poate pentru prima dată în mod atît de categoric, sacrificiile pe care *familia Vulcan* din *Leta Mare* le-a adus de-a lungul anilor pentru susținerea acestui organ de cultură și literatură națională, prevestind, totodată, greutățile materiale pe care Iosif Vulcan avea să le întîmpine în ultimii ani ai existenței revistei sale. Iosif Vulcan a ținut mult la părinții săi, care au trăit în *Leta-Mare* (aici e înmormîntată mamă-sa, *Victoria Irinyi* și membrii acestei familii) și la intelectualii din această localitate. El însuși aici a efectuat, între anii 1847–1851, clasele primare. Aici și-a petrecut vacanțele liceale și studențești, puținele răgazuri pe care i le-au permis activitatea gazetărească și bogata activitate culturală și socială de mai tîrziu. *Leta* a fost locul de refugiu pentru odihnă, în anii de osteneală. Acest sat, unde a avut o copilărie senină, de unde s-a inspirat foarte mult, i-a lăsat amintiri puternice și poetul mărturisește acest lucru, cu mare căldură, în poezia *După vreme-ndelungată*:

„Mii de amintiri mă leagă
Să mă mai revăd aici:
Amintiri ce-n viața-ntreagă
Tot ca stele mi-ar luci

Anii veseli de pruncie
P-aste locuri mi-au trecut:
Și de-aici îmi rîde mie
Fericirea din trecut”

Din casa părintească a adus Iosif Vulcan dragostea și respectul față de limba și cultura română. El se voia și era nu doar un luminător al satelor, dar un luminător al națiunii.³⁵

Familia și-a continuat activitatea, în admirația, ce i se arăta, ca celei mai „bătrîne” și mai

trainice publicații, pînă în 1906, cînd, la 31 decembrie, cu ultimul număr al anului, și-a încetat apariția.

În articolul *Înceiere*, putem citi aceste mișcătoare cuvinte semnate de Vulcan:

„Etatea înaintată și sănătatea slăbită mă silesc să mă retrag de la masa redacțională și să sistez această revistă.

Este un moment de mare importanță acesta pentru mine, căci schimbă toată viața mea. Un moment de o mare impresiune cu mult mai pătrunzătoare decît să fiu în stare a-l descrie. A te despărți de ocupațiunea, ce în timp de 42 de ani ți-a oferit atîtea momente plăcute și fericite, este o simțire ce te face să-ți tremure toate vînele și condeiuul îți cade din mîină.

Recunosc că revista aceasta pornită atunci cînd nu prea erau scriitori și era singura făclie literară română în Ungaria, de multe ori s-a prezentat cu lucrări de ale începătorilor, dar am și bucuria că unii din aceștia au devenit căpeteniile literaturii noastre.

Ceea ce mai accentuez este, că fost-au ani, la începutul înființării în cari „Familia” a fost singura lectură a damelor române din Ungaria.

Știu bine că am rămas departe de succesul pe care îl doream; dar sufletul meu e liniștit că am întrebuițat tot ce am avut la dispoziție pentru ridicarea culturii naționale.

Constatînd toate acestea, înfășur cu liniște flamura *Familiei*, salutînd cu bucurie tinerimea noastră menită a continua cu succes mai mare activitatea literară, căreia i-am închinat și eu toată viața mea.

Mulțumesc tuturor care mi-au dat ajutorul lor.”

Un an mai tîrziu, la 8 septembrie 1907, moare și Iosif Vulcan, acel om, care decenii de-a rîndul a activat pentru promovarea culturii românești din Transilvania și Ungaria.

Despre rostul presei românești din Transilvania și Ungaria *Nicolae Iorga* scria în 1926: „Istoria ziaristicii transilvănene este cea mai frumoasă pagină din istoria Ardealului de o sută și mai bine de ani încoace. Filele ei cuprind gîndirea și simțirea celor mai de seamă bărbați pe care i-a dat întregului neam românesc aceasta provincie. Toți scriitorii, toți dascălii în coloanele ei și-au depus tot ce au avut mai de preț pentru vremea lor. Literatură, istorie, economie, – tot ce s-a produs pe aceste terene în curs de un veac, se găsește închis în colecțiile colbuite ale vechilor noastre gazete.”³⁶

NOTE

1. Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000, p. 93–126.
2. Mircea Popa-Valentin Tașcu, *Istoria presei românești din Transilvania*, Cluj, 1980, p. 29–30.
3. Iosif Vulcan (31 martie 1841, Holod.j. Bihor – 8 septembrie 1907, Oradea), gazetar, animator cultural și scriitor. Fiu al parohului unit Nicolae Vulcan și al Victoriei Irinyi. Vulcan crește într-o familie cu tradiții cărturărești, al cărei reprezentant de frunte fusese episcopul Samuil Vulcan. După terminarea studiilor liceale, își continuă studiile la Facultatea de drept la Pesta (1859–1863). Colaborează la mai multe reviste românești. La Pesta, unchiul său, Irinyi József, îi înlesnește contactul cu mediul maghiar, Vulcan devenind un colaborator sînguincios și al publicațiilor de limbă maghiară de aici. Puțin atras de cariera de avocat, se hotărăște să se dedice gazetăriei, în care avea o experiență destul de mare pentru vârsta lui. În 1865 constituie revista Familia, publicație pe care o conduce timp de 42 de ani.
4. Maria Berényi, *Românii din Ungaria de azi în presa română din Transilvania și Ungaria secolului al XIX-lea (1821–1918) Documente*, Giula, 1994, p. 6–22.
5. I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești (1790–1990)*, București, 1996
6. Ionel Novac, *Eminescu la „Familia”*, In: <http://www.luceafarul.net/14974>.
7. *Familia*, nr. 2 din 13/25 ianuarie 1885.
8. Ionel Novac, *ibidem*.
9. *Ibidem*.
10. *Ibidem*.
11. *Ibidem*.
12. Constantin Mălinaș, *Eminescu și revista „Familia”*, In: <http://revistaiosifvulcan.wordpress.com/teme/ese-uri-si-studii/constantin-malinas-eminescu-si-revista-%E2%80%9Cfamilia%E2%80%9D/>
13. *Familia*, 1889, nr. 26, p. 309–311.
14. Alexandru Crișan, *Familia (1865–1906) Contribuție monografică*, Timișoara, 1973, p. 47–49.
15. Ion Bradu, *Folclorul poetic în revista „Familia”*, În: „Familia 1865–1965. Centenar”, Oradea, 1965, p. 149.
16. *Familia*, 1883, p. 232.
17. Vasile Netea, *Contribuția revistei „Familia” la dezvoltarea culturii românești*, În: „Familia 1865–1965. Centenar”, Oradea, 1965, p. 42–43.
18. Mihai Eminescu, *Scrieri politice și literare*, București, 1905, p. 306.
19. *Familia*, 1873, nr. 44, p. 494.
20. *Familia*, 1894, nr. 15, p. 55.
21. Iosif Vulcan, *Poporul român în poezia sa*, În: „Familia”, 1869, nr. 32, p. 373.
22. Lucian Drimba, *Iosif Vulcan*, București, 1974, p. 215.
23. *Familia*, 1869, nr. 21, p. 250.
24. *Familia*, 1869, nr. 29, p. 337–338 și nr. 30, p. 349–351.
25. *Familia*, 1869, nr. 35; 1870, nr. 3 și 31.
26. *Familia*, 1869, nr. 50.
27. *Familia*, 1870, nr. 7, p. 82.
28. *Familia*, 1870, nr. 8, p. 93.
29. *Familia*, 1870, nr. 12.
30. *Familia*, 1870, nr. 13.
31. *Familia*, 1870, nr. 15, p. 178.
32. *Familia*, 1870, nr. 37, p. 442.
33. *Familia*, 1870, nr. 41, p. 481–486.
34. *Familia*, 1870, nr. 40, p. 469–477.
35. Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000, p. 150–154.
36. *Almanahul presei române*, Cluj, 1926, p. 3.

Recenzie

Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiurile românești din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar, București, Editura Academiei Române, 2005, I–CLXXXIV + 273 p.*; Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiurile românești din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar, București, Editura Academiei Române, 2013, 396 p.*

În epoca noastră, privită din perspectiva evoluției teoriilor și metodelor de cercetare, studiile lingvistice dirijate pe un suport masiv de corpus cu date culese dintr-o întregă minoritate etnică au o importanță semnificativă atât din punct de vedere științific, cât și documentar – fapt explicabil prin responsabilitatea cercetătorului. În recenzia de față, avem în vedere două publicații inedite, scrise de două lingviste distinse, Maria Marin și Iulia Mărgărit. În prealabil, poate puțin și neobișnuit, trebuie să mărturisim relația foarte strânsă, colegială a recenzorului cu Autoarele celor două cărți și, nu în ultimul rând, interesul personal față de tematica acestora, explicabil mai ales prin faptul că sunt membru al comunității etnice, în care s-au efectuat cercetările și ale căror rezultate au fost incluse în volume. Prin urmare, prilejul de a asista, într-o oarecare măsură, la elaborarea celor două lucrări ne ajută să destăinuim cu exactitate meritele colegelor, accentuând interesul, priceperea, perseverența și sârguința acordate în realizarea cercetărilor, despre care cititorul va fi convins, fără îndoială, dacă va răsfoi și citi paginile cărților. Ambele volume sunt rezultatele cercetărilor de teren efectuate prin schimbul interacademic, realizat între Academia Ungară de Științe și Academia Română, în perioada 1993–1999, ceea ce înseamnă, concret, finanțarea asigurată de Academia Ungară de Științe a culegerilor de teren în localitățile: Apateu (Körösszegapáti), Bătania (Battonya), Bedeu (Bedó), Cenadul-Unguresc (Magyarcsanád), Chitighaz (Kétegyháza), Jula (Gyula), Micherechi (Méhkerék), Otlaca-Pustă (Pusztatölka) și Săcal (Körösszakál), cu participarea Mariei Marin, Iuliei Mărgărit și a subsemnatei¹. În schimb, Academia Română a susținut, pe de o parte, prelucrarea materialului lingvistic obținut în Ungaria și, pe de altă parte, publicarea celor două cărți, care urmează a fi prezentate. Am mai aminti că inițiativa cercetărilor a luat naștere încă din 1992, la Budapesta, la *The First International Congress for Dialectologists and Geolinguists*,

unde, printre alții, au participat Nicolae Saramandu, director adjunct al Institutului de Fonetica și Dialectologie „Al. Rosetti” al Academiei Române (București) la acea vreme, regretatul Bakos Ferenc², lingvistul budapestan fiind susținătorul cercetărilor de dialectologie și de sociolingvistică în comunitățile românești din Ungaria, și subsemnata.

Volumul *Graiuri românești din Ungaria* este primul de acest gen, care prezintă, din mai multe aspecte, o serie de texte dialectale românești, culese și prelucrate din 9 localități din Ungaria. Structura cărții este compusă din trei capitole fundamentale: studiu lingvistic, texte dialectale și glosar. La acestea se adaugă informații suplimentare, bogate și prețioase, organizate în: cuvânt înainte, bibliografie, abrevieri, introducere, lista localităților anchetate și a informatorilor, harta localităților anchetate (v. p. VII–XLVI). Interesul Autoarelor manifestat în prezentarea complexă a graiurilor menționate se explică în volum astfel: „Cunoașterea și studierea idiomurilor românești vorbite în afara granițelor României constituie, în ultimul timp, una dintre preocupările dialectologilor români. Încă de la înființare, în 1961, fostul Centru de Cercetări Fonetice și Dialectale, actualmente inclus în Institutul de Lingvistică »Iorgu Iordan–Al. Rosetti« al Academiei Române, a avut, printre obiectivele prioritare, realizarea unei arhive sonore a graiurilor și dialectelor românești din toate zonele locuite de români (Șuteu 1958)” (vezi p. XXI). Ca dovezi pentru studiul idiomurilor românești vorbite peste hotarele României, sunt amintite în volum și două lucrări „dedicate graiurilor din unele comunități românești de pe teritoriul Republicii Moldova, al Ucrainei și al Bulgariei” (v. p. XXI); interesul pentru aceste idiomuri continuă până în prezent, fapt confirmat și de publicația a doua asupra graiurilor din Ungaria (v. *infra*). Materialul dialectal a fost colectat de la subiecți români autohtoni³ din Ungaria, care au fost selectați, „de regulă, după principiile obișnuite în ancheta dialectală”, fiind „din fiecare loca-

litate între 4 și 8–9 persoane” (v. p. XXIV)⁴.

Unul dintre punctele forte ale primului volum îl constituie *Studiul lingvistic*, consacrat principalelor compartimente ale limbii și structurat în subcapitolele: *Fonetica, Morfosintaxa, Topica, Formarea cuvintelor, Lexicul, Concluzii, Transcrierea fonetică* (p. XLVII–CLXXXIV). Metoda prelucrării materialului obținut din cele 9 localități (v. *supra*) se poate caracteriza cu o exactitate și punctualitate exemplară. Datele analizate au fost întregite, uneori, și de informațiile oferite de textele etnofolclorice, publicate în reviste sau în alte lucrări de specialitate, ale românilor din Ungaria, la care s-a apelat „doar pentru a susține anumite afirmații atunci când materialul nostru oferea (prea) puține exemple ilustrative și doar pentru unele dintre localitățile cercetate” (v. p. XXVIII). Prelucrarea datelor dialectale constă, mai ales, în prezentarea asemănărilor lingvistice dintre aceste graiuri și cele vorbite în alte arii de pe teritoriul României (de ex. aria transilvăneană, Crișana, Banatul) și a diferențelor care se evidențiază față de limba standard. Fiecare cuvânt (exemplu) tratat în volum este urmat de prezentarea informațiilor exacte referitoare la culegerea textului (informatorul, localitatea etc.), și întregit, minuțios, de mențiuni asupra apariției acestuia în alte lucrări științifice, de folclor etc., apărute până la editarea volumului. Studiul lingvistic a fost conceput „ca o amplă descriere a graiurilor cercetate” (v. p. XXVII), ceea ce Autoarele au reușit să realizeze, pe deplin, la nivelul dialectologiei, fără a ajunge la o delimitare precisă a varietăților lingvistice, scop atins mai ales de metodele sociolingvisticii. Poate cele mai elocvente exemple ale varietății apar în tratarea accentului paroxiton (p. XLVII–XLVIII), fără să fie amintite variantele lor, acestea fiind, de cele mai multe ori, mai frecvent utilizate în localitățile cercetate: *biblié vs. biblié, catolică vs. católică, catolîc vs. católic, cultivátor vs. cultivátór, familie vs. familie, graniță vs. grániță, helicópter vs. hélicopter, liniște vs. líniște, muzică vs. múzică, predică vs. prédică, trimbiță vs. trím-biță, vizită vs. vizitá, medic vs. médic, preot vs. préuot, corház vs. corház*. Exemplele invariante sunt doar: *aripă, predicător, doctoriță, șogoriță, rișcás, șogór(i)*.

Cititorul interesat va profita și de unele explicații referitoare la evoluția și funcționarea/utilizarea limbii române în Ungaria, precum și la factorii care le favorizează. Dintre aceste descrieri foarte utile, o amintim,

ca exemplu, pe cea referitoare la influența bisericii asupra limbajului vorbitorilor: „În general, în spațiul românesc de dincolo de Carpați, rolul Bisericii a fost fundamental, nu numai ca factor de coeziune a etniei românești, ci și ca factor de cultură, de modelare spirituală și comportamentală a enoriașilor” (v. p. CLXVI). „Aportul bisericii, ca element fundamental de întreținere a limbii materne, prin frecvența regulată și conștiincioasă în cadrul serviciului religios, rămâne constant, chiar și atunci când este vorba de alte culte, în afara ortodoxiei” (v. p. CLXVIII).

Pe parcursul studiului, îndeosebi, se recurge, cu o abundență fascinantă, la informații legate de istorie, cultură, tradiție, folclor, date lingvistice etc., apărute în Ungaria, de la autori ai comunității: etnografi, folcloriști, istorici, lingviști, povestitori, profesori, ziariști etc. În acest sens, lucrarea reprezintă o sistematizare și o restructurare a cunoștințelor scrierilor despre cultura românească, acumulate și prezentate de către Autoare, în două volume, la începutul secolului al XXI-lea.

A doua parte integrantă a volumului este intitulată *Texte* (v. p. 1–128) și conține texte dialectale, selectate și transcrise de către Maria Marin, cu o muncă care trezește admirație și necesită niște capacități neobișnuite. Operația dificilă de transpunere pe computer a textelor transcrise fonetic a fost realizată de către Cătălina Pătrașcu și Georgiana Vasile (v. p. XXVIII). Aceste scrieri, pe lângă valoarea lor lingvistică, ne conduc, pe axa timpului spre trecut, spre o lume care este în curs de dispariție, și care va rămâne documentată și prin aceste mostre „mărgăritare”. Variabilitatea lor tematică este incontestabilă și ne înfățișează o comunitate cu oameni sânguincioși, credincioși, cu iubire de familie, cu un talent de a povesti întâmplări din viața lor personală, precum și din cea a comunității. Tematica Textelor⁵ are o importanță deosebită nu numai pentru dialectologi, ci și pentru istorici, etnografi, antropologi etc., referindu-se la: amintiri (*Așe ne-o trecut tânereța, Bun băiat o fost, Când am perdut pă mama, Când ieram copilă, Cum o fost în pruncenia mea, Nici nu uo dată s-o-ntâmplat, N-o văzut iel șohan pită*), cunoștințe și obiceiuri de la sate (*Casă, Casă bătrânească, Găina, Puiu, Porcu, Porcu să taie iarna, Taie omu porcu, Soponu*), distracție (*Io-am știut juca, Tata meu așe o fost dă jucăuș*), identitatea românească (*Acuma să mai învălesc cu ungurii, Aice am născut, Aș minți dacă ai zăce*

că nu mi-s român, Ca prunc rumânește am știut vorovi, Dacă noi om muri... ar muri și limba română aice, Noi sântem rămâni, Aice oaminii or fost două părți rămâni, O profesoară trăbă să învețe limba română curată, Până-i lumea n-o fost asta rumân să ieie o țagană), istorie (Căț și căț o murit acolo, Numa țara m-o adus acasă, Nici amu nu să ști că cine-or tras, Tata o fost la America, Zece luni dă zâle-am căpătat), istoria locală (Bătania, Orașu Mic, Satu-aiesta, Satu nost, Istoria scrie), familie (Am fost șasă fraț, Bărbatu ceta dântâi, Ghebți prunci, M-am adus aminte dă mama mea, Ne-am și căsătorit laolaltă), nunta și obiceiuri premergătoare acesteia (Ieu am fost sângură la părinți, Sâmbătă iera nunta,), nașterea (Io acasă am născut, N-o fost doctor aicea), gospodăria (Cășăle, La sălaș, Cânepa, Cânepa o rodit în pământu nost, Crastaveț, Cucuruzu, Cu porcii-m place să mă ocup, Fost-o vacă la tătă casă, Fânu, Grâul, O fost rău dă rându pitii, Tenchiu, Porumbul, Sureti, Suretit, Ș-ap-așe m-o trecut o zi, Vin dulce), mâncăruri (A făcut mama caș, Brânză, Ciuperci, Coade dă laboș, Dzama dă croampe, Lecvar, Mămăliga, Pegmez dă prune, Pită, Pită făceam mai dămunt, Pisatu, Plăcintă cu croampe, Unje care cu ce vrea), moartea (Căce moare apoi îl îmbracă, Numa a mea moarte nu știu cum a fi, Tomn-aci ieste un mort, O-avut oarice bai), meteorologie (Fost-o mare Crășu, O fost o negură mare, O vinit vreme rea, Vreme grea), morală (Nu ne trebuia mulăceag), obiceiuri diverse (Asta o fost obiceiiu, Cólivă, Iera un zacon, La Crăciun umblăm și corindăm, Meream la fuioare, Nu radeț dă mine!, Umblă cu dodola), ocupații (Ieram sclujnică, Bărbatu meu o fost purcari, Maica me în cinci-șasă locuri o spălat la Cenad), pături sociale (Am fost culaci, O căpătat comințău), poveste (Om popă unguresc și c-om popă rumânesc), societatea (Unu pă altu ne ajutorim), sânguință (Am avut și io năcazuri, Cu porci-mplace să mărg, Greu lucru o fost cănepa, Spălatul rufelor, Tau galițali), sănătate (Cu inima o-avut bai băsamă, N-ar fi vrută să moară), superstiții (Strâgoi, Tare multe vraciuri or fost mai dămunt, Atunce m-am temut), toponimie (Au primit nume după fostu lor proprietar, Numele Bătâni).

Partea a treia, intitulată *Glosar*, conține un repertoriu de termeni, expresii, locuțiuni, selectate din corpusul textelor înregistrate în zonă și având valoare reprezentativă pentru fizionomia lexicală a graiurilor cercetate (v. p. 131–273). Elaborarea *Glosarului* a necesitat o muncă minuțioasă, pedantă, realizată cu multă pricepere și, presupunem, cu multă răbdare. Menționăm că graiurile din zona

respectivă au un sistem (fonetic, fonologic etc.) asemănător, dar și foarte diferit de cele studiate anterior în alte zone românești, de către Autoare, prin urmare, identificarea cuvintelor, a sunetelor, a alofonelor etc. atinge, uneori, nivelul unei limbi „străine”. În elaborarea glosarului s-au respectat principiile și normele care au stat la baza volumelor de texte similare, publicate de Sectorul de dialectologie al institutului din București, și se înscrie, așadar, în seria acestor lucrări de profil (v. p. XXIX). Redactarea materialului a avut în vedere o serie de principii, dintre care ne vom opri doar asupra transcrierii literarizate a cuvântului-titlu. Exemplele ilustrative au fost, de asemenea, literarizate, cu excepția cuvântului-titlu, reprodus în textul ilustrativ în transcriere fonetică. Uneori însă lipsesc exemplele ilustrative, și, prin urmare, la finalul glosarului nu vom afla care este varianta folosită în textele culese, adică de românii din Ungaria. Nu este convingător expus pentru cititor de ce s-a recurs la transcrierea literarizată. Prin aceste variante literarizate primim o „formă” nefolosită/necunoscută în zona cercetată. De exemplu, apare în *Glosar* cuvântul: „CUTE s. f. M VIIIa „piatră de ascuțit coasa” (v. p. 166). Din explicație reiese doar care este sensul acestui substantiv feminin, fără să aflăm cum este rostit în zona cercetată. Așadar, prin apariția formei literarizate, pierdem informația cea mai importantă, și anume, faptul că în Ungaria cuvântul este rostit peste tot cu dentala *t* palatalizată: *cute*. Glosarul, bănuim, are rolul, în relație cu textele transcrise fidel pronunției din zonă, să servească ca instrument de lucru cititorul din România, care nu stăpânește cunoștințe necesare despre graiurile românești din Ungaria. Materialul glosarului ar avea și mai mare valoare științifică, după convingerea noastră, dacă fiecare cuvânt-titlu ar fi transcris, pe baza pronunției locale, (și) fonetic.

În concluzie, fără îndoială, se remarcă faptul că, cititorul va avea în mână o publicație excepțional de bogată în date și informații despre limba și comunitatea românilor din Ungaria. Volumul are o valoare incontestabilă ce se acordă dialectologiei românești, în general, dar poate și mai mult, se acordă comunității românești din Ungaria, despre care se face o documentare lingvistică sistematică și profundă.

* * *

Cercetătoarele bucureștene nu s-au oprit aici, ci au prelucrat materialul și într-un al

doilea volum, apărut în 2013, asemenea primului volum, sub egida Academiei Române, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti”. Ediția nouă este o carte atipică, precum informează foarte precis Autoarele în *Cuvânt-înainte*:

„Caracterul deosebit al prezentei ediții constă în faptul că, pentru a înlesni lectura textelor, am recurs la simplificarea drastică a transcrierii fonetice practicate, de regulă, în cazul tuturor volumelor deja apărute. Publicul nostru țintă, de această dată, îl constituie etnicii români din sud-estul Ungariei, la care am efectuat cercetările de teren în vederea realizării volumului. Dat fiind faptul că, între comunitățile românești din afara țării, românii dețin o poziție singulară, deoarece dispun de presă în limba maternă („Izvorul”, „Foaia românească” ș.a.) precum și de un liceu propriu, Liceul „N. Bălcescu” în orașul Gyula, și că practică lectura în limba română, interesul lor pentru corpusul de texte înregistrat va putea fi satisfăcut. Posibilitatea minoritarilor (ale căror nume figurează în **Lista localităților anchetate și a informatorilor**) de a se încredința că relatările lor prezintă importanță, prin includere într-o carte, reprezintă, pentru autoare, calea de a-și exprima

gratitudinea față de toți cei care au contribuit la culegerea prețiosului material dialectal. În același timp, considerăm că am lărgit cercul virtualilor lectori (folcloriști, etnografi, istorici, lingviști, oameni de cultură în general) și modalitățile de valorificare a volumului, prin deciptarea grafică operată” (v. p. 5).

Lucrarea, în ansamblu, satisface exigențele secolului al XXI-lea. Întrucât nu îi este indiferentă soarta rezultatelor obținute în urma analizelor științifice proprii, cercetătorul modern contribuie la diseminarea lor în societatea în care au fost culese datele. În literatura de specialitate sociolingvistică sunt menționate, în acest sens, și obligațiile cercetătorului de teren, prin definirea unor principii, cum ar fi „principiul de corectare al erorilor”⁶ și „principiul de îndeplinire a obligațiilor”⁷ (Labov 1982), la care s-a atașat și „principiul grațitudinii lingvistice”⁸ (Wolfram 2002). Misiunea Autoarelor prin aceste două volume este, incontestabil, multilaterală, prin documentarea și răspândirea: (i) informațiilor gramaticale, lexicale etc. în sfera cercetătorilor științifici, lingviști, în general, și dialectologi, în mod special; (ii) a cunoștințelor istorice, culturale, de viață, păstrate doar în memoria membrilor comunității românești

din Ungaria, de mare importanță pentru cercetătorii antropologi, etnografi, istorici etc.; (iii) a valorilor inestimabile în cercul membrilor comunității, de la cercetători, profesori, elevi până la simplii cititori de limbă română; (iv) a ideilor care ajută la menținerea limbii și a identității românești, cu temelii solide consolidate de bogăția mentală, spirituală și emoțională a strămoșilor români din Ungaria.

Cercetarea întreprinsă în volumele de față este una amplă și, cu siguranță, va fi în folosul comunității noastre de aici, dacă aceste texte culese din localitățile românești din Ungaria vor fi incluse în materialul didactic, prelucrat pentru elevii școlilor românești: bilingve sau cu predarea limbii române ca obiect, în liceul bilingv româno-maghiar, precum și pentru studenții catedrelor românești. Prin munca lor condensată în aceste două volume, Maria Marin și Iulia Mărgărit, au devenit primele cercetătoare ale Academiei Române, care au făcut anchete științifice riguroase, cu analize bazate pe date reale, culese de pe teren și prezentate în aproape opt sute de

pagini tipărite. O nouă (a treia) valorificare a materialului bogat ar putea fi, dacă acesta va ajunge accesibil pe internet, completat și de înregistrări sonore. Recomandăm cu căldură aceste volume – semnate de Maria Marin și Iulia Mărgărit –, care se disting drept contribuții valoroase la lingvistica românească, întruchipând, în două ipostaze, o sinteză a graiurilor românești din Ungaria.

Bibliografie

- Bakos, Ferenc 1982. *A magyar szókészlet román elemeinek története* [Istoria elementelor române în lexiconul maghiar]. Budapest, Akadémia Kiadó.
- Labov, William 1982. *Objectivity and commitment in linguistic science. Language in Society* 11, 165–211.
- Wolfram, Walt 2002[1997]. *Dialect in Society*. In: Florian Coulmas ed.: *The Handbook of Sociolinguistics*. Malden MA, USA: Blackwell Publishing, 107–126.

Ana Borbély

Institutul de Cercetări Lingvistice
al Academiei Ungare de Științe

NOTE

1. Activitatea acestor trei lingviști este unică, în primul rând, prin componența grupului și, în al doilea rând, prin metodele aplicate. Cu excepția primei cercetări de teren din 1993 – când subsemnata nu a fost înștiințată din timp despre venirea colegilor din București și, din motive personale, nu le-a putut însoți – culegerea textelor s-a făcut în comun. Maria Marin a condus cercetarea de teren cu metode dialectologice, Iulia Mărgărit era preocupată de colectarea informațiilor pentru glosar, iar subsemnata de înregistrarea datelor sociolingvistice.
2. Regretatul romanist, Bakos Ferenc (1922–1996) era, printre altele, mare cunoscător al lingvisticii românești și autorul cărții intitulate *A magyar szókészlet román elemeinek története* (Bakos 1982), care conține prelucrarea a 2374 de lexeme intrate din limba română în limba maghiară.
3. Români la care ne referim, precum și strămoșii lor, trăiesc, în mare parte, în localități așezate în sud-estul Ungariei, lângă granița ungaro-română; așadar, n-au trăit pe teritoriul de azi sau istoric al României, și, bazându-se mai mult pe propriile resurse, și-au format, după 1918, viața culturală, spirituală, comunitară de grup minoritar românesc.
4. Ne simțim datori să le mulțumim, și pe această cale, subiecților pentru contribuția acordată în folosul acestei cercetări, și să-i păstrăm în amintire pe cei trecuți în neființă.
5. Titlurile textelor anchetate vor fi citate din volumul apărut în 2013.
6. A scientist who becomes aware of a widespread idea or social practice with important consequences that is invalidated by his own data is obligated to bring this error to the attention of the widest possible audience (Labov 1982: 172).
7. An investigator who has obtained linguistic data from members of a speech community has an obligation to use the knowledge based on that data for the benefit of the community, when it has need of it (Labov 1982: 173).
8. Investigators who have obtained linguistic data from members of a speech community should actively pursue positive ways in which they can return linguistic favors to the community (Wolfram 2002 [1997]: 126).

*Fotocronica Simpozionului al XXIV-lea
organizat de Institutul de Cercetări
al Românilor din Ungaria
(Giula, 22–23 noiembrie 2014)*

Programul sesiunii științifice

Cornel Sigmirean (Tîrgu-Mureș): Biografii celebre și memorie istorică: învățații Școlii Ardelene

Silvia Corlăteanu-Granciuc (Chișinău): Basarabia sub stăpânirea rusească

Iulia Mărgărit (București): Din culisele anchetei dialectale (cu privire la rolul informatorului)

Conferențieri la simpozionul din anul 2014

Participanții simpozionului din anul 2014

Ștefan Crâsta (Seghedin):
20 de ani de „democrație”
românească în Ungaria

Maria Tătar-Dan (Tîrgu-Mureș): Societatea modernă și
mondenitatea la români

Participanții simpozionului din anul 2014

Gabriel Moisa (Oradea): Ileana
Ardelean – membră a grupului
Adrian Mișuț – în închisorile
comuniste

Elena Rodica Colta (Arad):
Rolul Tribunei poporului din
Arad la cunoașterea folcloru-
lui românesc din imperiu

Ana Borbély (Budapesta):
Lingvistică pozitivă

Participanții simpozionului din anul 2014

Grigore Poiendan (Micherechi): Colindele legate de sărbătorile de Crăciun la românii din Ungaria

Stella Nikula (Giula): Condiția de ființă umană

Participanții simpozionului din anul 2014

Vernisajul expoziției artistelor *Adél Kiss și Aurelia Nemeș*

Elena Csobai (Bichișciaba): Comunitatea românească din Apatou

Participanții simpozionului din anul 2014

Emilia Martin (Giula): Figura lui Bologu în memoria colectivă

Maria Berényi (Budapesta): Membrii familiei Babeș

Participanții simpozionului din anul 2014

*Pagina web al Institutului de Cercetări al
Românilor din Ungaria:*

www.romanintezet.hu

SUMAR

MANUILA SILUAN	
Vestigii ortodoxe din colecția Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria	3
AUREL CHIRIAC	
Cuvânt rostit la vernisajul expoziției	
»ADUNĂ ADEVĂR ȘI NU-L VINDE«	9
MARIA BERÉNYI	
Expoziția permanentă „Vestigii ortodoxe” din Colecția Episcopiei Ortodoxe	
Române din Ungaria	
(Giula, str. Kurucz nr. 11.)	12
Secvențe din expoziția permanentă „Vestigii ortodoxe” din colecția	
Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria	16
MARIA BERÉNYI	
Revista Familia la 150 de ani de la apariție. Semnificații culturale și identitare	24
RECENZIE	41
Maria Marin, Iulia Mărgărit, Graiurile românești din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar, București, Editura Academiei Române, 2005, I–CLXXXIV + 273 p.; Maria Marin, Iulia Mărgărit, Graiurile românești din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar, București, Editura Academiei Române, 2013, 396 p.	
FOTOCRONICA SIMPOZIONULUI AL XXIV–LEA ORGANIZAT	
DE INSTITUTUL DE CERCETĂRI AL ROMÂNILOR DIN UNGARIA	46

